

2014 – 2018
Apgen Revisited

Robin Ruben Brouwer

September 2018

Voorwoord

Dit jaar kwam er een einde aan vier jaar intensief werken voor het Apostolisch Genootschap. Een boeiende, leerzame en zeer interessante periode. In deze vier jaar heb ik veel rapporten, verslagen en beschouwingen geschreven. Vaak in opdracht, soms spontaan om bij te dragen aan reflectie over de ontwikkeling in het genootschap.

In dit document zijn drie laatste teksten opgenomen die ik het afgelopen jaar geschreven heb. Ik heb ze geredigeerd en herschreven om ze tot één document samen te voegen. Hier en daar komen inhoudelijke overlappingsen voor of herhalingen. Omwille van de samenhang heb ik dit laten staan. Ook heb ik hier en daar nieuw materiaal in de teksten opgenomen.

Ik hoop dat dit kan bijdragen aan inhoudelijke verdieping op de ontwikkeling van het genootschap in deze tijd.

Robin Ruben Brouwer, Amsterdam, september 2018.

1. Evaluatie van mijn werkzaamheden voor het Apostolisch Genootschap 2014 – 2018.

Inleiding.

Van een evaluatie van mijn werkzaamheden voor het Apostolisch Genootschap is het nooit echt gekomen. Wel waren er tussentijds gesprekken over de voortgang van de cursussen en na afloop van de laatste cursus eerder dit jaar, heb ik een gesprek gevoerd over het verloop en resultaat daarvan. Echter, gelet op de omvang van mijn werkzaamheden en ook de overkoepelende doelstelling en thematiek daarvan, zou een evaluatie op zijn plaats zijn geweest. Vandaar dat ik voor mijzelf en dus op eenzijdige wijze, tot een evaluatie wil komen van vier jaar werkzaamheden voor het Apostolisch Genootschap.

Mijn werkzaamheden bestonden uit de volgende onderdelen: een seminarreeks van zes eendaagse bijeenkomsten voor de Baarnkring (2014 – 2015). Vervolgens het doen van onderzoek naar de apostolische geloofsidentiteit en geschiedenis en het schrijven van een onderzoeksrapport (in dit document ‘de canon’ genoemd¹) dat op de conferentie van Baarnkring en bestuur januari 2016 werd gepresenteerd. Jaarlijkse cursussen voor de geestelijke verzorgers in Baarn (elke jaar groepen van c.a. 25 lokale verzorgers) en het leveren van advies in de vorm van deelname aan vergaderingen en denktanks ten behoeve van de vorming van de geestelijke verzorgers. Al deze activiteiten gingen gepaard met het schrijven van rapportages over de ontwikkeling van het genootschap en ook over het schrijven van onderwijsmateriaal speciaal toegesneden op apostolische casuïstiek. Omdat veel van deze werkzaamheden gepaard gingen met een onderzoek naar de situatie van het Apostolisch Genootschap op dit moment, heb ik diensten, een Jongerenconferentie, voorgangerconferenties, een districtvergadering, meerdere paasbijeenkomsten in De Doelen, een Leef!Today bijeenkomst en andere samenkomsten meegemaakt. Al deze werkzaamheden brachten mij frequent op het Dienstencentrum waar ik met meerdere mensen samenwerkte en kreeg ik via email contact met zeer uiteenlopende mensen in het land. Het werk voor de canon leidde tot een intensief onderzoek naar alle relevante (interne) apostolische publicaties. Het maken van de cursus van 2017 (die in de vorm van de ‘wintercursus’ in 2018 werd herhaald) bracht een analyse van circa 150 weekbrieven met zich mee over de periode 1946 tot heden.

Evaluatie van mijn werkzaamheden.

De doelstelling van mijn opdrachten was tweeledig. Het ging in de eerste plaats om het bieden van kennis op het terrein van wijsbegeerte en religie binnen een actueel maatschappelijk perspectief. Dit laatste had betrekking op het feit dat het genootschap bezig was om naar buiten te treden (denk in dit verband aan de mediacampagnes waar een begin mee werd gemaakt). Maar er was meer: ook al werd dit nooit met zoveel woorden uitgesproken, was mijn opdracht bedoeld om inhoud te bieden

¹ Ik doel hierbij op ‘Een woning die nimmer vergaat. Proeve van een apostolische canon’, 2016, dat ik samen met Manfred Horstmanshoff heb geschreven.

op het terrein van levensbeschouwing. Dat wil zeggen dat mijn werkzaamheden zouden bijdragen aan inhoud op het terrein van geloven en overtuigingen. Dit laatste hing samen met de vraag naar de apostolische identiteit in de samenleving van vandaag. Zoals onder meer bleek tijdens de seminars voor de Baarnkring was dit een thema dat aandacht verdiende.

Het feit dat dit 'met niet zoveel woorden' werd uitgesproken heeft er mee te maken dat het gevoelig ligt om mensen die niet tot de geestelijke leiding van het genootschap behoren (en bovendien niet meer apostolisch zijn) te laten meedenken over geloofsinhouden. En, het feit dat de identiteit van het genootschap als niet duidelijk werd beschouwd, lag eveneens gevoelig. De opdracht die ik kreeg was daarmee niet helder omschreven. Dit kwam omdat men in de organisatie zich niet bewust was van de omvang van het kennistekort op het terrein van ethiek, wijsbegeerte, religie en samenleving. Er had intern voorafgaand aan mijn opdracht geen verkenning plaats gevonden om vast te stellen op welke onderdelen en op welk niveau er van een kennistekort sprake was. Zoals ik gaandeweg merkte was er eigenlijk in het geheel geen kennis aanwezig op dit punt. Dit werd duidelijk toen ik op een conferentie was voor geestelijk verzorgers en predikanten waar ook apostolische verzorgers aan deelnamen². Niet alleen onthielden de apostolischen zich van deelname aan de gesprekken in de workshops; menigeen gaf na afloop aan niet te kunnen meepraten omdat men niet over de nodige kennis beschikte³. Op het terrein van de geestelijke inhoud en identiteit van het genootschap bleek sprake te zijn van een omvangrijk kennistekort. Dit laatste aspect van mijn opdracht – de vraag naar de identiteit – werd zo nu en dan weggestopt bij de gesprekken die ik tijdens mijn seminars en cursussen hield. Men was hier ronduit ontwijkend over terwijl ook dit kennistekort aantoonbaar was zoals bleek tijdens de conferentie voor de Baarnkring en bestuur in 2016. Deze onduidelijkheid over de vraagstelling van de opdrachten bemoeilijkt mijn werkzaamheden. Het slagen van opdrachten is mede afhankelijk van een duidelijke wederzijdse vaststelling van de vraag waar men als opdrachtnemer in dient te voorzien.

Het genootschap bevindt zich midden in de samenleving en gaat steeds vaker verbindingen aan met kerken en levensbeschouwelijke groeperingen. Kijken we naar het basale kennisniveau dat voor een dergelijke samenwerking nodig is, dan ontbreekt dit. Het genootschap bevindt zich op dit terrein zeer zeker niet op het niveau van haar zusterorganisaties. Dit geldt ook voor kennis over de samenleving en de tijd waar wij in leven. Voor een goede samenwerking en voor het hebben van een duidelijk herkenbare positie in de samenleving is deze kennis een vereiste. Een groot deel van mijn werk betrof dus het op elementair niveau kennis bieden op deze onderdelen. Gelet op de activiteiten die ik in dit verband ondernomen heb kan ik stellen dat ik een heel klein beginnetje heb gemaakt om in deze leemte te voorzien. Een leemte die samenhangt met de voorgeschiedenis van het genootschap. Als lekenorganisatie was ze op dit onderdeel volledig afhankelijk van de vrijwillige inzet van mensen om zich op deze onderwerpen in hun vrije tijd te verdiepen. Dit kon bestaan uit het lezen van boeken of het zo nu en dan volgen van een cursus. Daarbij kende het genootschap geen 'lerende traditie', ook niet ten aanzien van haar eigen geloofstraditie en geloofscultuur. Studiegroepen die zich bijvoorbeeld bezig hielden met de bestudering van het oeuvre van de weekbrieven bestonden niet. De enige verwerking van de geloofscultuur bestond uit het zich wekelijks verdiepen in de weekbrief voor de bewuste zondag. Het leggen van verbanden tussen afzonderlijke weekbrieven over een

² Deze conferentie werd georganiseerd door 'Vrijzinnigen Nederland' en vond plaats januari 2016 op het Mediapark te Hilversum.

³ Bij dit voorbeeld doel ik niet op specialistische theologische kennis, maar op basiskennis die betrekking heeft op gemeenschapsleven en geloven in de hedendaagse maatschappij.

langere periode was eigenlijk niet aan de orde⁴. Van het verbinden van deze kennis aan ethiek, wijsbegeerte, psychologie of theologie was evenmin sprake. Bovendien bestond er een sterke neiging om alles wat niet via de weekbrief werd aangereikt af te doen als iets externs of niet relevant. Hier is recentelijk gelukkig verandering in gekomen, alleen ontbreekt het nog aan een structurele verdieping door middel van een 'leercultuur'⁵.

Dit verklaart de grote kennisachterstand. Terwijl deze traditionele cultuur van het louter gericht zijn op de weekbrief als het woord van de apostel niet meer dominant is en er steeds vaker gedichten of boeken worden aangehaald bij de verzorging, merkte ik tijdens mijn cursussen en trainingen dat deze oude cultuur nog wel op sluimerende wijze aanwezig is in het genootschap. Zo kon het gebeuren dat tijdens een gesprek over de te behandelen stof iemand opmerkte dat het niet gaat om verdieping of reflectie, maar dat louter het 'doen', de praktijk, belangrijk is. Nu is het zo dat de praktijk heel belangrijk is, maar men dient wel te 'weten' wat men doet om daar enige waarde aan te kunnen verbinden. Bovendien is de werkelijkheid dermate complex dat dit het ontstaan van de ethiek, wijsbegeerte en theologie verklaart. Een dergelijke opmerking over de prioriteit van de praktijk om daarmee het bevragen en onderzoeken van die praktijk naar de achtergrond te verschuiven, heeft een duidelijk herkenbare oorsprong. De negatieve duiding van reflectie en kennis gaat al terug op uitspraken van apostel Van Oosbree die ons waarschuwde voor de rationaliteit. Ook van apostel L. Slok zijn dergelijke uitspraken bekend. Gedurende al mijn opdrachten kon ik een ondertoon bespeuren die bestond uit een zekere mate van terughoudendheid ten aanzien van duiding, reflectie en kennisverwerving. En dit had niet alleen betrekking op 'externe' kennis, maar ook ten aanzien van kennis over de eigen geestelijke cultuur en traditie. Want terwijl ik aanvankelijk dacht dat deze houding te maken had met het feit dat de kennis van Plato, Freud, of Immanuel Kant 'extern' was aan het genootschap, kwam ik er later achter dat men een dergelijke houding ook aan de dag legde toen we ons gingen verdiepen in honderdvijftig weekbrieven over een periode van zeventig jaar⁶. Ik wil hiermee niet beweren dat er geen interesse was voor wat ik met mijn opdrachten deed. Integendeel. In Baarn was men opgetogen over de cursussen en de cursussen waren altijd goed bezocht en de evaluaties waren doorgaans bijzonder positief. Ik doel op het feit dat men niet gewend was om met kennisontwikkeling om te gaan op het terrein van apostolische cultuur, religie, geloven en levensbeschouwing en dat op deze onderwerpen bij de cursisten een houding aan te treffen was die het uitvoeren van mijn opdrachten bemoeilijkte. Want het vergt meer energie bij het overdragen van kennis als men de relevantie van de stof of het denkproces dat men aangaat, eerst moet legitimeren.

De meest concrete en meetbare resultaten kwamen uit de enquêtelisten die bij de cursussen voor de plaatselijke verzorgers gebruikt werden. Deze resultaten waren voor het merendeel zeer positief. Dit betrof ook de opzet. Ik hanteerde een vorm die wel 'responsiecollege' wordt genoemd. Dat betekent dat de deelnemers tussentijds vragen kunnen stellen of opmerkingen kunnen maken en dat

⁴ Pas in 2011 wordt hier door Manfred Horstmanshoff een begin mee gemaakt door zijn boek 'Bewogen Woorden'.

⁵ Een lekenorganisatie wil niet automatisch zeggen dat er dan geen leercultuur is. Er zijn vele voorbeelden van leken in verschillende kerken die zich kunnen meten met hun professionele broeders en zusters. Het een lekencultuur zijn en het hebben van een leercultuur zijn twee losstaande fenomenen.

⁶ Tot mijn verbazing bleek dit ook met betrekking tot interne literatuur die bestemd is voor de geestelijke verzorging. Het door mij behandelde boek '*Werkboek eredienst en liturgie*' (2010) bleek door veel cursisten nooit gelezen te zijn terwijl het wel voor hen bestemd was.

er na afloop een groepsgesprek is over de inhoud van de bijeenkomst. Omdat men positief was over deze opzet hebben we deze zo gehouden gedurende alle cursussen die ik heb gegeven. Echter, achteraf gezien heb ik dit geen wijze beslissing gevonden. De reden hiervoor is als volgt. In de traditie van het genootschap is men er op ingesteld dat men luistert naar iemand die spreekt. Diensten bestaan uit het spreken van een persoon en een zaal die dit aanhoort. Om mensen te stimuleren om actief na te denken en tevens om hun inzichten en gedachtegang onderling uit te wisselen was het beter geweest om meer in te zetten op interactie. Want juist dit onderdeel (reflecteren en zich uiten over wat men denkt) ligt moeilijk in het genootschap. Men is dat van nature niet gewend. Dit bleek heel duidelijk uit de speciale gespreksbijeenkomst die we na de wintercursus van dit jaar hadden georganiseerd. Deze avond was gewijd aan de cursusstof die ging over de geestelijke ontwikkeling van het genootschap sinds 1946. We hadden vragen rondgemaild om tot een levendig gesprek te kunnen komen. Tijdens deze bijeenkomst merkte ik dat men nauwelijks in staat was om zich hier over te uiten. Het resultaat – na uitvoerig cursusmateriaal met verwijzingen naar tientallen weekbrieven en twee eerdere avonden van twee uur responsiecollege – was ronduit matig. Terwijl we gesprek hadden over de voorgeschiedenis van het hedendaagse apostolisch zijn vanuit het perspectief van de zielsverzorging – dat waar de cursisten dus als verzorgers mee bezig zijn -, bleek het niet mogelijk om tot daadwerkelijke verdieping en inhoudelijke reflectie op deze thematiek te komen. Ik had het gevoel dat ik de antwoorden en reacties er uit moest trekken. Voor mij was dit na afloop het bewijs dat een andere opzet beter had kunnen werken. Ik doel dan op een opzet die mensen zou stimuleren te leren reflecteren over onderwerpen en daarbij hen ook zou helpen om zich hierover te kunnen uitdrukken om tot gesprek te komen. Binnen de cultuur van het Apostolisch Genootschap is dit echter niet alleen een kwestie van cognitie of communicatieve vaardigheden, maar gaat het ook om het zich eigen maken van vrijheden om zich uit te drukken in het bijzijn van anderen. En hiermee raken we aan de ideologische conditie van het genootschap als geloofscultuur. Dat wil zeggen de cultuur van onderlinge verhoudingen, van het elkaar gunnen van ruimte om zich uit te spreken en van het openlijk kunnen hebben van afwijkende meningen of opvattingen.

Dit brengt mij bij een volgend onderdeel dat op een dieper niveau in de apostolische cultuur aanwezig is en dat aan de oppervlakte treedt wanneer men wil komen tot open kennisoverdracht. Kijken we naar de denkbeelden en zienswijzen die door apostolischen onderling tijdens officiële bijeenkomsten worden uitgewisseld dan bestaan deze voornamelijk uit ‘gecanoniseerde denkbeelden’. Dat wil zeggen dat uitspraken of inzichten die via de weekbrieven werden verspreid hun weg vinden in het apostolische discours en dit bepalen. Niet-apostolische denkbeelden (dus denkbeelden die niet afkomstig zijn van apostolischen) worden eigenlijk alleen in het discours toegelaten indien deze in de weekbrief of in een officieel beleidsstuk werden behandeld (denk hierbij bijvoorbeeld aan de denkbeelden van Etty Hillesum via de weekbrief). Het gebruik van dergelijke denkbeelden in de weekbrief maakt het legitiem om deze onderling uit te wisselen. De kennis die ik tijdens de cursussen overbracht was niet gecanoniseerd en kwam van buiten. In zekere zin gold dit eveneens voor de duiding die ik toepaste op honderdvijftig weekbrieven (omdat een dergelijke duiding nooit eerder door een apostel was toegepast). Uit het voorgaande kunnen we afleiden dat een visie of gedachtegang – hoe waardevol ook -, die zich op afstand van het genootschap bevindt, vrij eenvoudig kan worden opgevat als iets ‘anders’. Als iets dat niet behoort tot het ‘eigene’ van de apostolische cultuur. Dit onderscheid tussen het ‘mijn’ en ‘dijn’ in ideologische zin, werkt in het genootschap (nog steeds) als een filter bij het toe-eigenen van kennis. Dit betekent dat men geneigd is om kennis (inzichten, denkbeelden) langs een apostolische lat te leggen. Vaak gebruikt men het

behouden van de eigen apostolische gezindheid als reden om tot een dergelijk normatief onderscheid te komen. Echter, omdat het bij vrijwel allen ontbreekt aan een duiding over de eigen geestelijke traditie (er is geen leercultuur) zijn dergelijke normatieve onderscheidingen ten behoeve van de eigen gezindheid in de meeste gevallen subjectief, arbitrair en niet gefundeerd. Meestal zijn dergelijke onderscheidingen ingegeven door persoonlijke gevoelsimpressies. Dit betekent dat de waardering van ethische kennis van denkers als Plato en Aristoteles niet gebeurt op basis van inhoudelijke (cognitieve) afwegingen, maar op basis van een sfeerbeleving. Een dergelijke emotionele kwalificering bleek in verreweg de meeste gevallen ingegeven door vooroordelen en gestoeld op onkunde. Vandaar dat het mij veel energie kostte om dergelijke denkers (zoals Aristoteles) op een waarde-neutrale wijze te presenteren zodat men in openheid en vrijheid hierover kon reflecteren. Natuurlijk gaat dit filter ook over hoe de deelnemers zelf hierover nadenken en in het bijzonder over wat men daarover in het gesprek durft te delen met elkaar. Vandaar dat het vaak voorkwam dat men alvorens iets te zeggen zich eerst uitgebreid (en ten onrechte) verontschuldigde dat men met een eigen mening kwam. De angst om de ander op de tenen te trappen met wat men denkt of zegt is nog steeds zeer sterk aanwezig.

Deze canonisering van de kennisoverdracht had ook betrekking op criteria betreffende de positieve gevoelens die bepaalde denkbeelden of theorieën kunnen oproepen. Emoties en gevoelens die als positief worden aangemerkt werden makkelijker geaccepteerd en konden voldoen aan de maatlat van apostolische toe-eigening. Denkbeelden die een ogenschijnlijke negatieve sfeer of gedachte losmaakten werden los van de vraag naar de inhoudelijke relevantie daarvan, vrij snel opzij geschoven. Deze preoccupatie met het 'positieve' is zeer sterk met de apostolische cultuur verweven en zelfs in die mate dat ik veel moeite heb gehad om begrippen zoals 'kritiek' ('kritisch') een positieve betekenis te geven (in overeenstemming met de wijsgerige betekenis van dit begrip, dat wil zeggen als 'onderzoekend' en 'vragend'). Toen we een keer met de Baarnkring bezig waren bleek deze preoccupatie heel duidelijk toen apostel Wiegman tijdens de behandeling van de 'kritische theologie' van Karl Barth antwoordde dat hij niet kon begrijpen dat deze vriendelijk ogende man (zichtbaar op een foto) zich met een dergelijke theologie kon bezig houden. Deze opmerking, die voor de groep een canonieke lading vertegenwoordigt, heeft mij veel moeite gegeven om de waarde en relevantie van deze belangwekkende theoloog nog enigszins over het voetlicht te brengen. Een woordje als 'kritische theologie' roept bij veel apostolischen een associatie op die meteen al een barrière opwerpt om zich verder te verdiepen. Het spreekt vanzelf dat iemand die tijdens een dergelijke bijeenkomst Barth wel interessant vindt, het verder wel nalaat om zich in bijzijn van anderen in positieve zin over deze theoloog uit te laten. De dominantie van de 'positieve emotie' bij het interpreteren van kennis en feiten heeft ook betrekking op het beeld dat men van de samenleving heeft. Het was voor mij moeilijk om tot een realistisch (op onderzoek gebaseerd) beeld over de huidige samenleving te komen omdat velen die feiten een te negatieve voorstelling van zaken vonden (niet 'positief' genoeg).

Kijk ik naar deze condities die van invloed zijn op kennisoverdracht binnen het genootschap, dan zien we dat er sprake is van een emotionele filtering van informatie en kennis. Ook zien we dat het delen van informatie en kennis bemoeilijkt wordt door de canonisering van informatie-uitwisseling op basis van de apostolische 'standaard'. Deze condities bemoeilijken een open gesprek en zijn impliciet aanwezig in de omgang van apostolischen onderling. Samen met het afwezig zijn van een basaal kennisniveau over ethiek, samenleving of de eigen geloofscultuur bemoeilijkt dit om kennis te doen

‘landen’. We kunnen concluderen dat de apostolische cultuur zoals men deze na 1946 heeft gekend, nog doorwerkt als het gaat om reflectie, inhoudelijke verdieping en kennisoverdracht.

Onder alle mensen die ik met de cursussen, lezingen en seminars heb ontmoet was een kleine groep van mensen die te kennen gaven zich wel te verdiepen in de eigen geloofscultuur en in ethiek, wijsbegeerte en theologie. Deze enthousiaste groep vormde een minderheid. Zij reageerden meestal niet plenair tijdens bijeenkomsten (vanwege het niveauverschil in kennis en thematiek) en kwamen met inhoudelijke reflecties op het studiemateriaal of over de boeken die ze gelezen hadden via email. Meestal waren deze mensen ook vertrouwd met apostolische literatuur van de laatste honderd jaar en bleken meer bij machte om tot een contextuele duiding van de actuele identiteit en situatie van het apostolische werk te komen.

De Canon.

In deze evaluatie verdient het ‘canonproject’ bijzondere aandacht. Het canon-project bestond uit een onderzoek waar Manfred Horstmanshoff en ondergetekende in het najaar van 2015 de opdracht voor kregen van de apostel en het bestuur. Het betrof een onderzoek naar de identiteit van het genootschap op basis van ruim honderd jaar geschiedenis⁷. Tijdens dit onderzoek hebben wij de ‘apostolische gezindheid’ als rode draad en als hypothese in ons onderzoek opgenomen. Eind januari 2016 werd op de conferentie in Epe het resultaat gepresenteerd onder de titel: *‘Een woning die nimmer vergaat. Proeve van een canon voor het Apostolische Genootschap’*. Dit betrof een document van circa honderd pagina’s waarin de ideologische geschiedenis van het apostolische werk wordt behandeld en waarin deze geloofstraditie wordt verbonden aan de vraag naar de hedendaagse apostolische geloofsidentiteit.

In 2016 hebben Manfred Horstmanshoff en ik een voorstel gedaan voor een follow-up van het canon-traject. Tijdens de conferentie in Epe, januari 2016, was op basis van onze observaties gebleken dat de Baarnkring en bestuur een kennisachterstand hebben als het gaat om reflectie over de eigen geestelijke en levensbeschouwelijke ontwikkeling⁸. Wij constateerden dat deze kennisachterstand niet alleen bestond uit academische kennis op het terrein van theologie of wijsbegeerte, maar dat het ontbrak aan vaardigheden om op consistente wijze te reflecteren op de apostolische geloofsontwikkeling. Wij hebben daarom een intensief basistraject voorgesteld dat onder meer bestond uit primaire vaardigheden op het terrein van reflectie, argumentatie, en het doordenken en doorvoelen van de eigen geloofsidentiteit. Helaas werd dit voorstel niet aangenomen.

In de nawerking van deze conferentie ontstond er tumult over de implicaties van dit rapport (waarover later meer). Wij vernamen maandenlang niets van onze opdrachtgevers. Er volgde alleen een korte briefing in afwachting van een terugkoppeling. Toen deze er na maanden niet kwam

⁷ Tijdens het ontvangen van deze opdracht gaat het gesprek niet over onderzoek naar de identiteit van het genootschap in deze tijd want wordt voornamelijk over het verleden, zoals de tijd van apostel Van Oosbree, gesproken.

⁸ Op deze conferentie werd het ‘canon rapport’ gepresenteerd en werd er een workshop gehouden om te reflecteren over het apostolisch-zijn in deze tijd. De deelnemers bestonden uit de Baarnkring waarbij Manfred Horstmanshoff en ondergetekende als waarnemers aanwezig waren. Later die dag in de avond volgde ook een presentatie van de canon en discussie met het bestuur erbij.

hebben we zelf een gesprek aangevraagd met de apostel. Tijdens dit gesprek is er geen inhoudelijke evaluatie geweest van het rapport, noch van de vraag naar het kennispeil in de organisatie. Men gaf aan dat men bezig was een programma op te tuigen waar het canononderzoek een onderdeel van zou zijn. Wij zouden dit deel niet uitvoeren maar als adviseurs gevraagd worden. Het is daar helaas nooit van gekomen. Niet wat betreft ons aandeel in dit programma, ook niet wat betreft het uitvoeren van een canonproject om te werken aan een geloofsbron voor het apostolische werk (niet te verwarren met de opvolger van het 'kartonnetje'). Er werden wel mensen aangewezen die dit canontraject zouden oppakken, maar die bleken tot onze verbazing niet over aantoonbare achtergrondkennis te beschikken of bijvoorbeeld reeds over de ontwikkeling van het apostolische werk te hebben gepubliceerd. Na een aantal maanden werd dit traject voor zover wij weten stopgezet. En dit is erg jammer omdat een meerjarentraject om tot geestelijke herbronning te komen het genootschap zeer zeker ten goede zou kunnen komen.

Het canon-onderzoek was gericht op de apostolische gezindheid en had tot doel te onderzoeken hoe deze was ontstaan in het verleden (teruggaand op het jaar 1900) en wilde in kaart brengen wat er in levensbeschouwelijke of religieuze zin voor nodig is om deze te continueren en te actualiseren. Wij hadden min of meer een mandaat gekregen om vanuit deze invalshoek (de gezindheid) het apostolische werk te onderzoeken. Dit betekent dat dit onderzoek een bepaalde kant op ging, een richting en doel had. Indien we een andere hypothese hadden genomen als basis voor apostolische ontwikkeling dan was er een andere uitkomst geweest. Het resultaat van het onderzoek bracht met zich mee dat we een 'bijvangst' presenteerden in de vorm van wat 'het kwadrant' is gaan heten. Want, gedurende het onderzoek naar de apostolische geloofsbronnen konden we constateren dat de afgelopen decennia er een proces van diversificatie in het genootschap is ontstaan als het gaat om de geloofsoriëntatie en het geloofsverhaal. Het kwadrant laat zien dat er op zijn minst vier verschillende intern aanwezige hoofdrichtingen zijn die zich wat betreft de vraag wat men gelooft en van waarde acht niet allemaal laten verenigen. Het komt er op neer dat wij vaststellen dat apostolischen niet langer allemaal hetzelfde geloof aanhangen. Hoewel deze constatering gebaseerd was op een logische analyse van de literatuur die wij onderzochten, kwamen de empirische feiten hierover steeds meer aan het licht⁹. Na 2016 werd steeds meer zichtbaar dat deze diversificatie zich als sociaal proces in het genootschap aan het voltrekken is. Neem bijvoorbeeld de eredienst op zondag. Een aantal van de leden kiest ervoor op een bewuste zondag iets anders te gaan doen of uit te slapen. Een ander deel dat wel naar de plaats van samenkomst gaat kiest er voor om niet in de grote zaal bijeen te komen maar met een groepje in de bijzaal een samenkomst te hebben. Een deel daarvan wenst het verbondsteken te ontvangen, een ander deel niet. Dan zitten er in de zaal een aantal mensen die weliswaar niet in de bewuste bijzaal willen zijn, maar niet langer gelukkig zijn met de rondgang en bepaalde apostolische rituelen en liever op die morgen een lezing zouden bijwonen. Er zijn broeders en zusters die het fijn vinden als de voorganger spreekt over 'ons ideaal', maar er zijn er ook die hem een kritische email sturen als hij dit zou doen. Er zijn nog een aantal broeders en zusters (voornamelijk ouderen) die nog geloven vanuit 'de erkenning voor de apostel', maar er zijn er ook waarbij de nekharen overeind gaan staan als de voorganger daarover zou spreken. Tijdens de dienst wordt de weekbrief voorgelezen. Was dit voorheen het inhoudelijke middel en richtpunt voor de zielsverzorging, thans denkt iedereen er het zijne van. Sommigen lezen de brief aandachtig thuis voordat ze naar de dienst gaan, anderen gebruiken liever andere bronnen ter inspiratie. Voor sommigen is de komst van de districtsverzorger extra reden om naar de dienst te gaan, voor anderen

⁹ Wij hebben voor dit onderzoek gebruik gemaakt van apostolische literatuur over de periode 1900 – heden.

is de komst van de apostel geen reden (meer) om een vakantie of weekendtrip uit te stellen. Kijken we naar al deze verschillenden wensen en verlangens, dan begrijpt iedereen dat dit niet een eenduidig beeld geeft van wat de identiteit of geloofswaarde van het genootschap op dit moment is. Het tumult dat ontstond na het verschijnen van ons rapport liet zien dat er ook in Baarn een onderhuids proces van diversificatie van zienswijzen en ervaringsvormen zich heeft voorgedaan (ik verwijs hierbij naar gesprekken hierover met betrokkenen in Baarn). De grote schrik daarover resulteerde in het opzetten van het eerder vermelde programma in een poging om deze verschillen met taal en met beleidsvoornemens te beteugelen.

Bij de presentatie van de canon hebben we laten doorschemeren dat het misschien wijs is om bepaalde keuzen te maken, beseffende dat dit ten faveure van bepaalde groepen kan werken terwijl anderen dit misschien een minder gunstige ontwikkeling zouden vinden. Het maken van keuzen geeft de mogelijkheid om te werken aan een apostolische identiteit; want, deze is zoek wanneer men elke opvatting, hoe tegengesteld ook, als onderdeel van hetzelfde aanneemt. Dit leidt niet alleen tot verwarring (waar al melding van werd gemaakt in gemeenschappen), het leidt ook op termijn tot interne verdeeldheid. Want hoe het genootschap nog bij elkaar te houden als op termijn iedereen zijn eigen geloof heeft? En hoe kan je jezelf als organisatie profileren en in de samenleving zichtbaar maken wanneer het verhaal zo algemeen is dat je alles en iedereen er in onder kunt brengen?

Bij onze presentatie ging het om de vraag naar de apostolische gezindheid en we lieten zien dat bepaalde richtingen uit het kwadrant zich minder goed lenen om te blijven inzetten op een apostolische gezindheid via de zielsverzorging. Want als alles apostolisch is, dan is eigenlijk elke gezindheid of mentaliteit terug te brengen tot een algemene noemer. De nawerking van Epe 2016 kunnen we beschouwen als een empirisch bewijs dat we het wat betreft ons onderzoek bij het rechte eind hadden. Het kwadrant aan verschillende opvattingen, belevingen, visies en waardebepalingen, zo lang onder de oppervlakte werkzaam in het genootschap, werd door dit document manifest gemaakt. We weten dat dit voor de verantwoordelijken, in het bijzonder de apostel, een pijnlijke ervaring was. Uit de wandelgangen vernamen we over de spanningen en conflicten die ontstaan waren als gevolg van dit proces.

Van top-down naar bottom-up.

Ten tijde van de proeve in 2015 was ik ten onrechte de mening toegedaan dat de koers, de richting en de visie en missie van het apostolische werk in handen was van de verantwoordelijken in Baarn. Dat is ook de reden geweest dat we de canon als een aanbevelend onderzoek hebben geschreven en daarna kwamen met een voorstel voor verdere kennisontwikkeling op het denkniveau. Nu terugkijkend weet ik dat de richting van het genootschap bepaald wordt door de leden, door de gemeenschappen en wat de broeders en zusters zelf willen. Indien ik dit eerder had geweten dan had ik een aantal opdrachten anders aangepakt om beter te kunnen inspelen op de behoeften.

In strategisch opzicht zien we na Epe 2016 een tendens ontstaan om met nog meer nadruk de visie over de inhoud en de koers van het apostolische werk bij de leden 'op te halen'. Dit is een direct gevolg van het feit dat men de diversificatie die aan het licht treedt niet door middel van het maken van kwalitatieve inhoudelijke keuzen wenst op te heffen (uit angst voor ledenverlies), maar dat men daar juist op probeert in te spelen door de leden zoveel mogelijk het gevoel te geven dat ze mee

kunnen beslissen. Er komen dialooggesprekken als onderdeel van het programma dat in 2016 wordt opgetuigd en de informatie daarvan moet leiden tot het formuleren van een nieuw en tijdelijk geloofsverhaal (de vervanging van het 'kartonnetje'). We zien dus dat men het accent van wat apostolisch-zijn is legt bij de leden. Inmiddels een aantal jaren verder hebben we vele voorbeelden kunnen vinden waarin dit mechanisme zichtbaar wordt. De vraag van wat apostolisch zijn is gaat niet langer over een gemeenschappelijk verhaal, maar over een persoonlijke zienswijze: individuele verhalen, geloven, belevingen en meningen. Nu begrijp ik ook wat de districtsverzorgers in 2015 bedoelden toen ze mij lieten weten dat het genootschap (Baarn) 'faciliterend' opereert ten opzichte van de leden. Het door ons beschreven kwadrant is dan ook niet zozeer een statische constatering van verschillen tussen de leden, maar is eigenlijk een momentopname van een proces.

Recentelijk maakte iemand uit de dienende kring van een grotere gemeenschap aan mij bekend niets meer te voelen bij de rondgang en de verbondsvernieuwing. Dit was aanleiding geweest om samen met andere leden van de gemeente een team samen te stellen en alternatieve samenkomstenvormen te organiseren die zo nu en dan de eredienst kunnen vervangen. Natuurlijk komt dit niet uit de lucht vallen. In 2016 roept apostel Wiegman de aanwezigen in de Doelen op om te experimenteren met samenkomstvormen. Deze uitspraak van apostel Wiegman sluit aan bij eerdere uitspraken van apostel Riemers. Al tien jaar geleden schrijft deze over het feit dat we het genootschap, de eredienst en de verhoging geen exclusieve plaats moeten toekennen als het gaat om zielsverzorging. Ook een wandeling in de bossen, een goed gesprek of een concert kunnen daar toe gerekend worden. Gaan we nog verder terug in de geschiedenis dan herkennen we de grondslag voor deze ontwikkeling al in weekbrieven van apostel J.L. Slok. Het idee van de 'gespreksdienst' dateert al uit die tijd. Zonder hier normatieve kwalificaties aan te verbinden kunnen we constateren dat er al decennia werd gewerkt aan een bottom-up ontwikkeling in het genootschap. Een ontwikkeling die niet alleen de vorm maar ook zeer zeker de inhoud betreft (zeker als het gaat om de vraag wat zielsverzorging is).

Terwijl ik dit jaar nog een herhaling verzorgde van een cursus die ging over verdieping op het thema van de zielsverzorging en die bedoeld was voor de geestelijke verzorgers, kon ik kort daarna met Pasen in de Doelen al vraagtekens plaatsen bij de relevantie van deze cursus. Dit heeft niet te maken met de strekking van de inhoud, maar gaat over de vraag of de zielsverzorging in de nabije toekomst nog wel een taak is die louter voor 'zielsverzorgers' is bestemd. De Meerjarenvisee laat namelijk zien dat het idee van verzorging en de gemeenschap steeds meer bottom-up ingevuld gaat worden, dat wil zeggen op basis van waar de leden lokaal zelf voor kiezen. Overzien we wat er nu al op dit punt plaats vindt, dan betekent dit voor de toekomst veel voor de relevantie van bestaande apostolische instrumenten zoals de weekbrief, de geestelijke verzorger, de eredienst, liturgie en de apostel. Het is dan ook niet zo vreemd dat we het laatste jaar al enkele keren konden vernemen van een mogelijke apostolische toekomst waarin geen apostel meer zal zijn.

Tot slot.

Toen ik in 2014 voor het genootschap kwam te werken had ik niet door in welke fase van haar ontwikkeling het zich feitelijk bevond. Echter, mijn directe opdrachtgevers waren ook niet bij machte om mij hierover in te lichten. Dit heeft te maken met het feit dat verschillende ontwikkelingen gelijktijdig plaats vinden en men geen totaalvisie heeft op de processen die zich voordoen. Door mijn

werkzaamheden die mij ook frequent in het Dienstencentrum brachten, merkte ik dat de afzonderlijke afdelingen van elkaar soms niet wisten waar men mee bezig was. Dit bleek een structurelement in de organisatie te zijn, zo vernam ik later. Hierdoor waren de mensen die mij aanstuurden niet in staat om een actueel en accuraat beeld te geven van de status van het genootschap in zijn ontwikkeling. Dit verklaart ook dat het kon voorkomen dat de verantwoordelijken waar ik mee te maken had soms zeer verbaasd waren over een spontane ontwikkeling die zich ergens in het land voordeed. Men had het niet zien aankomen. Dit hangt samen met het feit dat men zoals ik eerder aangaf, als organisatie niet een kritische zelfanalyse verricht heeft ten aanzien van de ontwikkelingen die men de afgelopen decennia heeft doorgemaakt. Het gebrek aan duiding wat betreft de eigen ontwikkeling (en het proces waarin men zit) betreft daarbij niet alleen de vraag van de inhoud (geloofsontwikkeling), maar heeft ook betrekking op de organisatie (en dus de gemeenschappen). Ik voelde bij het verzorgen van mijn opdrachten dan ook vaak dat ik mij in een soort van niemandsland bevond. De mensen waar ik mee te maken had zoals de cursisten, waren heel tevreden en enthousiast, maar ik had geen idee hoe deze projecten waren ingebed in een groter geheel. Ik heb twijfels of dit 'grotere geheel' er eigenlijk wel is geweest en of dat wat ik verzorgde met alle seminars, trainingen en cursussen niet eerder 'educatieve eilandjes' waren. Het ontbreken van een inbedding draagt niet bij aan een duurzame omgang met kennisoverdracht. Het effect daarvan blijkt niet en vindt in het beste geval alleen zijn weg naar het individu.

Het autonoom worden van de gemeenschappen en de broeders en zusters (op vitale onderdelen van het gemeenschapsleven en de verzorging) leidt er toe dat men in Baarn automatisch minder zicht krijgt op wat er in het genootschap speelt. Vaak had ik het idee – zeker naar wat ik vanuit de gemeenschappen allemaal vernam – dat Baarn steeds meer een eigen gemeenschap is en eigenlijk los is komen te staan van wat er in het land gebeurt. Dit is zeker zo als het gaat om de waardering van de geloofscultuur en geloofspraktijk. Het epicentrum van het apostolische werk is de afgelopen decennia verschoven van Berg en Dal waar de vrijdagkring bijeen kwam, naar de gemeenschappen met hun couleur locale.

Het proces van autonoom worden van gemeenschappen – ook op inhoud en zielsverzorging – is volstrekt legitiem wanneer de leden zelf deze behoefte hebben. Echter, wil je in een gedecentraliseerde geloofsorganisatie goed kunnen faciliteren dan moet je juist heel goed weten wat er lokaal allemaal speelt, wat de behoeften zijn en wat de achterliggende verlangens zijn. Ik heb de indruk dat er een groot aantal apostolischen is die niet langer behoefte hebben aan iemand die komt om de ander te verzorgen, maar dat veel mensen zichzelf willen verzorgen. Dit sluit aan bij wat er met Pasen werd verteld over de 'zinzoeker' die verschillende evenementen opzoekt om zich her en der te kunnen (laten) inspireren. Bovenstaande maakt het werk van een godsdienstfilosoof die cursussen verzorgt lastiger. Ik vraag mij af of het inmiddels niet overbodig is geworden om geestelijk verzorgers (zowel landelijke verzorgers als lokaal) bij te scholen ten aanzien van zielsverzorging of geestelijke ontwikkeling. Eerder heb ik het idee dat het genootschap op korte termijn professionals zal moeten aantrekken die ervaring hebben met het opzetten van een programmering voor diverse activiteiten – activiteiten met andere organisaties en bedoeld voor een breed publiek, uitgaand van de breedst mogelijke definitie van het begrip 'inspiratie'. Deze transitie laat volgens mij zien dat het Apostolisch Genootschap midden in een overgang zit van een 'geloofscultuur' (geloofsgemeenschap) naar een 'zingevingsaanbieder'. Echter, omdat deze overgang nog niet 'voltooid' is, er ook nog ouderen zijn die vast willen houden aan de traditionele cultuur, probeert men een meersporenbeleid

te hanteren zodat iedereen aan zijn trekken kan komen. Deze strategie herkennen we al uit de jaren negentig. Want ook toen al werd er gezegd dat men bij de veranderingen rekening moest houden met de beleving van een oudere generatie waardoor de jongere generatie langer moest wachten op de gewenste veranderingen van de geloofscultuur. Zoals we met Pasen '18 hebben gezien wordt er momenteel een duidelijker divers beleid ingezet zodat iedereen het zijne er uit zal kunnen halen. Maar omdat dit onherroepelijk ten koste gaat van een gemeenschappelijke identiteit (zowel in de sfeer van de beleving als in het vormen van een signatuur waarmee men naar buiten kan treden) maakt dit het genootschap ook kwetsbaarder.

Kijken we naar deze ontwikkeling dan verklaart dit waarom er steeds weer gesproken wordt over 'de ontwikkeling van ons werk'. Want, met regelmaat zijn er de laatste jaren plaatselijke bijeenkomsten om weer een update te geven van de visie en positie van het genootschap en wordt daar in de gemeenschappen met elkaar over gesproken. Dit komt voor een groot deel voort uit het feit dat veel broeders en zusters aangeven een grote mate van onduidelijkheid te ervaren over wat het genootschap is. Deze onduidelijkheid – die men ook regelmatig aan mij kenbaar maakte – is er al jaren. Terwijl het een verklaarbare reactie lijkt om steeds weer met beleidsteksten (zoals recent de geloofsbasis als vervolg op het kartonnetje) te komen en steeds weer toelichting te geven, blijkt dit niet te werken. De diversiteit die in het genootschap aanwezig is laat zich niet langer in taal vatten, is daar te divers voor. Daags na een samenzijn over de ontwikkeling van ons werk (waarin men door het bieden van een verhaal helderheid wil geven), doet zich weer een nieuwe (lokale) ontwikkeling voor die voor sommigen weer aanleiding is zich af te vragen wie wij zijn. Terwijl de broeders en zusters geneigd zijn om deze vraag bij Baarn neer te leggen – alsof Baarn de aanleiding zou zijn voor deze onduidelijkheid – vormen zij zelf met elkaar de oorzaak van deze onduidelijkheid, van deze diversificatie. In plaats van zich steeds weer te richten tot dergelijke tussentijdse visies op de koers of 'identiteit' van het genootschap, zou men er beter aan doen om in de eigen gelederen van de gemeenschap die vraag neer te leggen. Want veel onduidelijkheid komt voort uit het feit dat men al zittende in de bank tijdens de eredienst eigenlijk geen weet heeft van wat de ander die daar naast zit denkt en voelt. Indien mensen met regelmaat openlijk zouden bespreken wat men verlangt als het gaat om het zijn van een gemeenschap en de activiteiten die daar plaats vinden, zou dit het samengaan in de gemeenschappen transparanter kunnen maken. Men zou daardoor niet langer verrast hoeven te worden als er een nieuw initiatief ontstaat of als een aantal niet komt opdagen bij een bepaalde bijeenkomst, omdat men kennis zou hebben van wat er in de ander omgaat. Echter, omdat apostolischen, zoals ik eerder aangaf, er grote moeite mee hebben om aan elkaar te laten blijken wat men voelt en denkt (omdat men de ander niet wil kwetsen), blijven deze verschillen in verlangens en behoeften voor het merendeel onder de oppervlakte. Dus in plaats van het steeds weer te komen met een nieuw kartonnetje – waarmee men een vergeefse poging doet om de lading te dekken – is het beter om openheid van zaken te geven. Want indien men in openheid kan komen tot respect van wat de ander beleeft (ook al heeft die ander niets meer met de rondgang of de weekbrief), kan men van daaruit op zoek gaan naar wat het wél is dat samen bindt. En dit laatste laat zich wellicht niet langer verwoorden in een programma, een beleidsstuk of een visiedocument. Want kijken we naar de bewoordingen die nu gehanteerd worden om een verbindende noemer vast te stellen, dan zijn deze zo algemeen dat vrijwel het merendeel van de mensheid hieronder valt.

Zoals ik heb laten zien is dit proces al decennia geleden ingezet en is het een gevolg van een hele lange voorgeschiedenis in het genootschap. Het spijt mij dat ik niet langer in het onderzoeken van de

apostolische identiteit betrokken kan zijn. Want het proces dat zich hier voordoet is uitermate interessant en vraagt eigenlijk om explicitering en beschrijving.

2. Het Apostolisch Genootschap als psychosociale belevingscultuur.

Inleiding

Tijdens een gesprek op het Dienstencentrum het afgelopen jaar, attendeerde iemand mij op het feit dat het apostolische werk niet bestaat uit een bepaald geloof, of een bepaald verhaal en dat het niet zozeer gaat om religie of ethische (humanistische) overtuigingen, maar dat het Apostolisch Genootschap feitelijk een *psychosociale* gemeenschap is. Dit impliceert dat het psychosociale karakter van deze groep van mensen feitelijk de kern uitmaakt van wat zij als gemeenschap en genootschap zijn en dat wat men gelooft daaraan eigenlijk secundair is. Ik heb deze redenering vaker vernomen gedurende de afgelopen jaren. Echter, ik besteedde daar nooit aandacht aan omdat mijn werkzaamheden zich juist richtte op de geloofsbasis (de ideologie, de overtuigingen) van het Apostolisch Genootschap door de jaren heen. Mijn onderzoek naar de zielsverzorging – zoals onder meer op basis van een bestudering van honderdvijftig weekbrieven – was eveneens gericht op de betekenis van wat men gelooft in relatie tot hoe men daarmee verzorgd kan worden. Toen ik deze opmerking over het genootschap als psychosociale cultuur dit jaar vernam, bleef dit bij mij hangen en besloot ik hier toch aandacht aan te besteden. Want, indien de betreffende gelijk heeft met deze opvatting, betekent dit dat mijn werkzaamheden, zoals het canononderzoek, vanuit een andere invalshoek hadden moeten plaats vinden.

Dit overdenkende moest ik terugdenken aan mijn eerdere paper uit 1992¹⁰. In die paper probeer ik te laten zien dat de praktijk van de apostolische cultuur niet correspondeert met het geloofsverhaal dat ze huldigt. Dit was in 1992. Wat zou een dergelijke analyse op dit moment opleveren, wanneer we de geloofscultuur (de onderlinge belevingen en gedragingen) onderzoeken en vandaar uit kijken naar de waarden of inhouden van het geloofsverhaal? Onderhavig schrijven is een korte en bondige analyse waarbij ik probeer om het genootschap over de afgelopen zeventig jaar te begrijpen vanuit het perspectief van haar geloofscultuur; dat wil zeggen als een belevings- of gevoelscultuur. Ik doe dit op basis van een herlezing of her-duiding van mijn eigen bevindingen van de afgelopen jaren.

Wie mijn essay uit 1992 kennen weten dat ik de apostolische gevoelscultuur kritisch analyseer vanuit de waarden die het toenmalige God-als-mens-evangelie mij daarvoor verschaftte. Terwijl dit essay destijds door mij geschreven werd toen ik nog student was en de tekst hier en daar te wensen overliet, bevat het wel een aantal bruikbare thesen en aanknopingspunten die ik hieronder gebruikt heb. Destijds werd het essay beschouwd als explosief materiaal vanwege zijn toen subversieve karakter. Dit hangt samen met het feit dat ik een aantal apostolische kroonjuwelen ter discussie stel. In onderhavige tekst wordt deze analyse doorgezet wat kan betekenen dat voor sommige apostolische lezers deze tekst als ‘contra intuïtief’ ervaren kan worden.

¹⁰ Brouwer, R, ‘Apostolisch-zijn en Religiositeit’, 1992, 42 pp.

De Ashram

In 1992 beschrijf ik hoe het apostolische geloof geen godsdienst is, maar eigenlijk te vergelijken valt met een soort van Ashram rond een goeroe; een gemeenschap rond een geestelijke leidsman die fungeert als verlosser en schenker van persoonlijk geluk¹¹. Terwijl het genootschap in de jaren vijftig - negentig over een interessante theologie beschikt, gebeurt daar bijzonder weinig mee. Zo krijgen wij op de confirmantenkring (jaren zeventig) ingeprent dat op elke vraag die wij over het leven en de mens kunnen stellen alleen de apostel het antwoord is. Niet zijn evangelie, of theologie, laat staan het geloofsverhaal, komt ter sprake. Vragen als 'wat bedoelt de apostel met zijn recente verwijzing naar de Bergrede of zijn schrijven over de betekenis van de Verenigde Naties', worden nooit gesteld. Hoogstens wordt er herhaaldelijk verteld hoe de apostel in 1946 geroepen werd; echter het zich verdiepen in decennia aan weekbrieven – wat zeker de moeite waard zou zijn geweest – is niet aan de orde. Pas in de jaren negentig beseft ik mij hoe het er in mijn jeugd, zoals op de confirmantenkring, aan toeging en begrijp ik dat wij geen geloof of godsdienst zijn, maar een spirituele sekte rond een goeroe. In de paper die ik schrijf beroep ik mij op het geloofsverhaal van het God-als-mens-evangelie en breng dit in tegen de geloofscultuur die in het genootschap dominant is. De strekking van mijn verhaal uit 1992 is dat ik het tijd acht dat wij dat evangelie centraal gaan stellen en afrekenen met de psychische bevangenheid die in de adoratie voor de goeroe tot uiting komt. Want, zo stel ik, al vijftig jaar laten wij na om dat evangelie ter hand te nemen om tot religieuze en ethische verdieping te komen. Het wordt tijd dat we niet langer liedjes zingen over het kenteken van de auto van de apostel.

We kunnen stellen dat het Apostolisch Genootschap zich decennialang voornamelijk heeft bezig gehouden met het cultiveren van een *psychosociale belevingssfeer*; een geestelijke, emotionele bevangenheid. In deze sfeer stond de apostel centraal als levende persoon. We dichtten hem goddelijke kwaliteiten toe. Berry Brand spreekt in zijn boek terecht van 'Godsverduistering' omdat het genootschap vanaf 1946 de religieuze verbinding (met God) loslaat om zich te richten op een idoolrelatie met een mens¹². Waar men in geschriften of in liederen het 'God als apostel' thematiseert, betekent dit woordje 'als' in de praktijk het synoniem zijn (samenvallen) van beiden: God én apostel. Het is belangrijk om op deze psychosociale belevingssfeer te focussen om te begrijpen wat het genootschap is. Want deze psychosociale belevingssfeer is ook vandaag nog voor een belangrijk deel aanwezig in deze cultuur, zij het op een andere wijze dan destijds.

Wanneer apostolischen bij elkaar komen (periode tot de jaren negentig) ontstaat er een sfeer van gevoelsaffirmatie waarmee men de emotionele binding beleeft. Dit is het gevoel van medemenselijke warmte, van liefde en van blijheid. Men brengt deze affirmatieve sfeer tot uitdrukking in bepaalde houdingen: een warme handdruk, een lachje van herkenning, een specifiek timbre van de stem, een hand op een schouder en een ontvankelijke oogopslag, zijn uitingen van deze sfeerbeleving. In de zaal tijdens de dienst hoor je vaak dat mensen collectief beamen wat de voorganger zegt. Dit ondersteunen van wat er gezegd wordt gaat niet over de bereikte overeenstemming op basis van geloofsinhouden, maar om bij te dragen aan een collectieve

¹¹ Voor alle duidelijkheid, in de bewuste paper uit 1992 gebruik ik niet het woord 'ashram'. Ik ontleen dit woord aan een uitermate interessante tekst, afkomstig van André Meester, getiteld 'Een aanvullend licht op oude wegen' (2015).

¹² Brand, B, 'Nieuw Licht op Oude Wegen', 2013. Het begrip 'idoolrelatie' is niet van Brand afkomstig, maar is een begrip dat ik in mijn paper uit 1992 nader heb uitgewerkt.

emotionele (psychische) 'ruimte'. Deze geestelijke 'ruimte' is de fijne sfeer waarmee men voor zichzelf en voor elkaar 'het veilige thuis', creëert: de plek waar je geaccepteerd wordt, waar je als een kind mag zijn en waar niets van jezelf verborgen hoeft te blijven. Het is belangrijk om hierbij een structureel onderscheid aan te brengen tussen genegenheid of een warme sfeer in het algemene menselijke verkeer en hoe apostolischen deze psychosociale dimensie ervaren.

Denken-geloven-voelen.

De tempel die de apostolischen optrekken om hun 'godsdiensttoefening' te kunnen doen plaats vinden, bestaat niet uit het verbinden van *het cognitieve* (denken, reflectie), *het speculatieve* (geloven) en *het emotionele*, want richt zich voornamelijk op het laatste. In de meeste religies (zoals protestantisme, katholicisme, Jodendom) behoren deze drie onderdelen in gelijke mate tot het werkbaar maken van het geloofsverhaal en komen tot uitdrukking in de geloofscultuur en godsdiensttoefening. Bij apostolischen is dit niet zo. Reflectie en kritische distantie (het stellen van vragen, studie naar geloofsbronnen) worden van oudsher negatief gekwalificeerd. Apostel Van Oosbree neemt hier afstand van en diskwalificeert de rationaliteit (en daarmee het denken). Deze uitspraak heeft in de jaren daarna een enorme indruk op de apostolische cultuur nagelaten. Het speculatieve (en daarmee het 'geloven') krijgt meestal ook een negatieve betekenis omdat het emotionele (het 'gevoel') dient te prevaleren, zo meent men. Geloof associeert men sinds de jaren dertig en veertig met mensen die zeer lang in gebeden verzonken zijn en zich richten naar het mystieke. Apostolischen willen zich richten op de praktijk en menen dat niet denken of geloven daartoe de weg is, maar dat dit alleen mogelijk is door het gevoel, de *beleving*.

Kijken we naar de theologie van apostel L. Slok dan is daarin het rationele element van de theoretische onderbouwing aan te treffen. Ook herkennen we het speculatieve van het geloven in zijn benoeming van het transcendente in de godservaring. Dit herkennen we in het verhaal van het God-als-mensevangelie. Echter, dit geldt voor de apostel en *zijn* theologie. De apostolischen die hem volgen richten zich niet of nauwelijks op deze theologie, of het overeenkomstige geloofsverhaal, maar op 'Hem'. Vandaar dat op de confirmantenkring het bevragen en tegen het licht houden van dit evangelie niet aan de orde is (en niet wenselijk) en men zich ook niet bekwaamt in de godsdiensttoefening (het geloven). De Apostel, de Man Gods, staat centraal en wel als richtpunt (alfa en omega) van *beleving* (gevoel, emotie). In de jaren negentig als ik op de jongerenkring zit maak ik veelvuldig mee wat dit voor jonge apostolischen betekent. Tijdens een samenzijn met de voorganger wordt aan het begin de suggestie gewekt dat we met elkaar gaan spreken over ons apostolisch zijn en dus over het rijke gedachtegoed van waaruit wij leven. Echter, tijdens dergelijke bijeenkomsten gaat het in de praktijk niet om dit evangelie – en al helemaal niet om denken en geloven. Op de vraag van de voorganger naar de belevingen met het apostolisch zijn vertelt een jonge zuster over haar 'tekorten' (omdat ze soms geen zin heeft om naar de dienst te gaan) en begint vervolgens te huilen. De voorganger stelt haar gerust, waarna de volgende aan de beurt is om te vertellen. Ook deze jonge zuster begint spontaan over haar tekorten te spreken. Na anderhalf uur zijn bijna alle twintig aanwezigen aan bod geweest en zijn er veel tranen gevloeid. Dergelijke samenkomsten gingen niet

over wat wij geloofden, over overtuigingen, laat staan over een gedachtegoed, maar bestonden uit collectieve emotionele uitingen¹³: collectieve geestelijke en emotionele bevangenheid.

Hiermee kunnen we het genootschap in die jaren onderscheiden van de traditionele religie zoals we deze uit het christendom kennen. Daarin hebben cognitie (doordenking van het geloof en reflectie op het geloof – theologie), speculatief geloven (transcendente ervaring met God, gebed, meditatie) en emotie een zelfstandige betekenis en treden in verhouding tot elkaar op. Het verschil met een sekte is gelegen in het feit dat het geloof en de emotie aan een interne kritiek onderworpen kan worden. In de liberale theologie die eind negentiende eeuw opkomt, betekent dit ook dat men religieus leiderschap op democratische wijze kan bevragen en toetsen. Van dit alles is in het genootschap vanaf het uitgeroepen ‘Hij is hét!’ geen sprake meer. Men dompelt zich als het ware onder in de emotie. Duiding van het geloof is dan niet langer aan de orde. Alleen de apostel denkt; hij denkt voor ons.

Wat wij zien is dat er een cultuur was die zich er op voorstond dat ze een fenomenaal evangelie belichaamde. Dit werd in cantates en liederen bezongen en de weekbrieven van de apostel vormden als oeuvre als het ware de descriptie daarvan. In de geloofscultuur zien we dat dit evangelie (dit geloofsverhaal) fungeert als een soort van alibi om de cultuur en de manier van omgaan met elkaar te legitimeren. Zoals we weten uit zeer vele getuigenissen van mensen die door deze cultuur beschadigd zijn geraakt, stond de culturele praktijk in veel gevallen haaks op de ethische principes die door dit evangelie werden weergegeven. Dit werd destijds afgedaan met de constatering dat het ‘mensenwerk’ is - een veel voorkomend argument dat men in kerken gebruikt als er misstanden zich voordoen.

De gevoelsmodus: het eeuwige *ja*!

Het dominant zijn van dit gevoelsaspect (‘bij vader te wezen’, ‘in het midden der gemeenschap’) zonder de mogelijkheid om dit aan enige kritische (religieuze) reflectie bloot te stellen, kenmerkt het sektarische karakter van het genootschap tot de jaren negentig. Deze collectieve psychische ruimte van het samen beleven en zich samen overgeven is, als het gaat om de talige uitingen die gehanteerd worden, volstrekt tautologisch. Alles draait om het bij voortduring herhalen van het bevestigende karakter van deze gevoelsconditie; dat we het *fijn* hebben bij elkaar, dat dit de veiligste plek is, dat de emoties die we aan elkaar tonen uiting zijn van het hoogste en schoonste en dat we dit ontvangen van Hem en van de gemeenschap. Het tautologische ‘ja!’ dat hierin stelselmatig doorklinkt schakelt het denken systematisch uit. De persoonlijke (eigen) sfeer van gedachten en overdenkingen leert men ervaren als een afzonderlijk domein dat ondergeschikt is aan het in moreel opzicht superieure geestelijke rijk van ‘de absolute overgave voor Hem’. We kunnen hierin een cognitieve dissonantie herkennen als het gaat om de persoonlijke verhouding hiertoe. Deze bestaat er uit dat men in de gemeenschap dit persoonlijke denken uitschakelt (of probeert weg te vlakken) en dit beschouwt als een vorm van gebrekkig en tekortkomend ‘persoonlijk bewustzijn’ dat verwijst naar de menselijke beperkingen. Denk hierbij aan de jonge zuster die tijdens de jongerenkring in het soms geen zin

¹³ We kunnen deze vormen van samenkomst beschouwen als collectieve biecht of penitentie. Deze praktijken waren in het genootschap eerder regel dan uitzondering.

hebben om naar de dienst te gaan (wat ze innerlijk beleeft) een aberratie ervaart ten aanzien van wat er vanuit het geloof (en de anderen) van haar verwacht wordt.

Het 'denken' van de apostel bevrijdt de mens van deze beperkingen en dit is mogelijk door op dit 'persoonlijke bewustzijn' in te grijpen. De verzorging is er op gericht om het 'ja maar' dat uit dit persoonlijke bewustzijn kan opkomen terug te dringen. Dit gebeurt in de gemeenschap wanneer men het collectieve 'zo is het ook!' beleeft. Dit superieure gevoel van de verbondenheid met de gemeenschap en de apostel, drukt dit innerlijke stemmetje van het 'ja maar' terug. In de gemeenschap beleeft menigeen de ontroering op het moment dat dit stemmetje wordt gecorrigeerd door een overgave waarmee Hij 'binnentreedt' in de persoonlijke psyché. Deze ontroering die apostolischen een belangrijke plaats toekennen in het gemeenschapsleven, wordt beschouwd als het moment van verootmoediging voor het hogere gevoel dat men van de gemeenschap en de apostel ervaart. De rondgang tijdens de dienst is het moment waarop men deze infiltratie in het persoonlijke bewustzijn viert: 'Hij regeert in mij'. 'Ik ben kind van Hem'.

In het dagelijkse leven fungeert het persoonlijke bewustzijn als het denkkader waaruit men leeft. Natuurlijk kan men tijdens de koffie thuis zijn ongenoegen kenbaar maken over bepaalde verzorgers of gang van zaken in de dienst; echter, deze overdenkingen dringen niet door tot het officiële niveau van de geloofsbeleving in de gemeenschap en verzorging. Zij kunnen daar ook niet in doordringen omdat de gemeenschap en de warme gevoelssfeer dit niet toelaten. Er rust een taboe op vragen, kritische opmerkingen en zelfs op minder positieve emoties. Men dient blij te zijn. De collectieve psychische conditie van het genootschap manifesteert zich in de jaren zeventig als een steeds strakker zittend korset waar dit het persoonlijke beleven aangaat¹⁴. Het 'wie ziet is verantwoordelijk' en andere vergelijkbare vormen van sociale controle, werken letterlijk als bestrijding van het denken over de werkelijke aard en werking van het genootschap en haar cultuur. Belangrijk is om te beseffen dat deze psycho-collectieve structuur voor de afzonderlijke apostolischen identiteit verschaffend werkt. Want ook al is het eigen denken en het privé beleven een belangrijk aspect in het leven van het apostolische individu, in deze moreel superieur geachte belevingssfeer van de gemeenschap ervaart men het beschermende schild ten opzichte van wat het leven de mens zou kunnen aandoen. Ziekte, lijden, eenzaamheid, ongeval en sterfte zijn de dreigingen die het leven in petto heeft. Zonder de apostel en de gemeenschap zou men ongelukkig zijn, zo denkt men. De verzorging benadrukt stelselmatig dat de gemeenschap en de erkenning voor de verzorging dit schild zijn waarmee men deze dreigingen kan trotseren. 'Je bent niet alleen in het leven'.

Op een existentieel psychisch niveau is het de angst voor het naakte bestaan dat de werkelijke motivatie vormt om apostolisch te zijn. Het betreft hier een wezenlijk negatieve motivatie die wordt toegedekt met rationalisaties over een geloofsverhaal dat in de praktijk van vijftig jaar apostolisch zijn vrijwel nooit wordt gethematiseerd of uitgediept. Het idee dat men in de goot belandt wanneer men dit werk zou verlaten hangt samen met het idee dat een leven zonder een beschermend existentieel vangnet onverdraaglijk zou zijn. Het grootste obstakel dat mensen in die jaren ervaren als men het genootschap zou willen verlaten, ligt niet in haar geloofsverhaal - omdat men zonder enig probleem van de ene op andere dag gewoon weg kan gaan – maar ligt in de psychische gesteldheid van het individu zelf besloten. Angst voor een leven zonder zin en zonder bescherming

¹⁴ Het democratiseringsproces dat zich vanaf eind jaren zestig in de samenleving manifesteert, treedt via het optreden van apostolische studenten het genootschap binnen. De repercussies die hieruit volgen doen het genootschap steeds geslotener en sektarischer worden.

(van de apostel, de gemeenschap) komt om de hoek kijken wanneer men overweegt dit werk te verlaten. Dit geldt ook voor de sociale argumenten die mensen er van weerhouden om weg te gaan. Het verlies aan 'sociale contacten' wordt vaak als reden daarvoor aangemerkt.

Bij het idee van het verlaten van dit werk komen in die jaren morele argumenten naar voren die niet gaan over wat men zelf wil geloven, maar die betrekking hebben op anderen. Men suggereert dat men dit werk 'in de steek' laat. Dit werk is uniek. Het is daarbij alsof anderen (zoals de vele christenen in andere kerken) niet in staat zijn om een voorname en moreel hoogstaande manier van leven vorm te geven. Ook gaat het erom dat men de gemeenschap (de broeders en zusters) in de steek laat als men het genootschap zou verlaten. Dit wordt gezien als een vorm van egoïsme en gemakzucht omdat anderen op je rekenen. Kijkt men naar hoe in die jaren een exitgesprek werd gevoerd, dan was men in het geheel niet ontvankelijk voor inhoudelijke argumenten over het geloofsverhaal of de geloofscultuur. De enige reactie die men kon krijgen had betrekking op de psychosociale conditie van deze belevingscultuur: 'maar, wij houden van u!' Indien er werkelijk sprake was geweest van interesse op het terrein van wat mensen geloven, van hun overtuigingen en ervaringen en als men werkelijk respect voor elkaar had gehad, dan zou men nooit zo gereageerd hebben. Het 'houden van' fungeert hier als een machtsmiddel. Van werkelijke liefde is hier geen sprake. Dergelijke situaties markeren het sektarisch-psychologische karakter van het genootschap in die jaren. Als puntje bij paaltje komt, ging het niet om een *verhaal*, maar om een *gevoel* (beleving). Het feit dat deze gevoelsruimte vrijgesteld werd van reflectie, denken en kritiek en stelselmatig werd afgeschermd door gebruik te maken van emotionele praktijken, laat zien hoe gevaarlijk deze gevoelsconditie is geweest als het gaat om de erkenning van de menselijke (religieuze) autonomie.

Op dit punt herkennen we de geestelijke beperkingen van dit geloof in relatie tot de gevestigde christelijke en joodse religieuze stromingen. De meesten daarvan hebben zich al lang verbonden aan het Oudtestamentische idee van de vrije wil dat tot uiting komt in de drie aspecten die ik eerder heb vermeld (cognitie, speculatief geloven en emotie). Omdat het Apostolisch Genootschap feitelijk alleen het derde principe ontwikkelt en dit doet vanuit de adoratie voor de apostel, kan men niet komen tot een acceptatie van de vrije wil om tot geloof te komen. De gesprekken met confirmanten over hun vermeende eigen keuze is in dit verband dan ook zeer bedenkelijk geweest. Want iedereen weet en voelt dat de sociale (en emotionele) druk veel te sterk is om deze afweging vanuit een reflectie op geloofsinhouden in vrijheid te maken. Tijdens dergelijke voorbereidende bijeenkomsten in aanloop naar de confirmatie staan verzorgers (en Oudsten) in het geheel niet open voor een dergelijke inhoudelijke discussie – omdat discussie en het stellen van vragen afbreuk zouden doen aan de gevoelsbeleving van het 'wij houden van elkaar'.

Verwerking van een tijdperk

Het ontbreekt helaas aan een nauwgezet onderzoek naar de gevolgen van de psychische manipulatie die in de periode vanaf de jaren veertig in het genootschap plaats vindt. Er zijn wel talloze getuigenissen die gaan over emotionele manipulatie en soms zelfs intimidatie door verzorgers en ook de apostel. Omdat een dergelijk gefundeerd onderzoek ten tijde van het apostolaat van J.L. Slok op zijn plaats zou zijn geweest, maar dit voor veel opschudding zou hebben gezorgd, gebeurde dit niet. Echter door dit na te laten kan men niet komen tot een collectieve 'therapeutische' verwerking van wat er zich in die jaren heeft voorgedaan en waar apostolischen door gevormd werden. Een dergelijk

onderzoek zou wel noodzakelijk zijn geweest om te komen tot een nieuwe geloofsidentiteit en zeker ook, zoals we zullen zien, tot het construeren van een geestelijk onafhankelijk fundament om een nieuwe geloofscultuur op te stichten.

Voordat ik inga op de periode vanaf de jaren negentig wil ik het volgende poneren. Als we er van uit gaan dat de vrije wil en dat kritische reflectie nauwelijks aan de orde waren in die veertig jaar, wat zegt dit dan over de status van de vermeende gezindheid die apostolischen zo belangrijk vonden? Wat zijn de kwaliteiten van een dergelijke gezindheid vanuit een humanistisch perspectief? Liefde op basis van geestelijke dressuur is niet de liefde waar Jezus in het evangelie over spreekt. Vandaar dat ik al in de jaren tachtig op de Jongerenkring sprak over de apostolische trouw als de trouw van een hondje voor zijn baasje ('hondentrouw'). Indien mensen genegenheid en warmte aan elkaar betonen maar er ook sprake is van een angst voor excommunicatie indien men dit niet doet en men niet blij is, zijn deze gedragingen dan authentiek of echt? Gelet op de Ashram en de psychosociale conditie dat de apostolische geloofscultuur in al die jaren is geweest, dienen we hier kritische vragen bij te plaatsen en de kwaliteit van dergelijke gezindheden te relativeren.

Kijken we naar de veranderingen die in de jaren negentig plaats vinden dan vraagt dit eigenlijk om een totale herijking van de apostolische cultuur. Dit wordt bemoeilijkt door het feit dat de eerdere psychosociale gesteldheid van invloed is op het zelfbeeld dat apostolischen van hun cultuur hebben. Wat men desondanks wel aanvoelt is dat de apostelcultus veranderd moet worden. De benamingen van 'christus', 'gezalfd' en 'mond Gods' verdwijnen na verloop van tijd. Natuurlijk wil men niet dat dit ten koste gaat van de belevingscultuur in de gemeenschappen. Want daar zit de 'kern' van wat apostolischen samenbindt: het gevoel dat men het fijn heeft bij elkaar. Of, in andere woorden, dat men zich in elkaar herkent in de lichaamstaal, het timbre van de stem, in een handdruk en het geven van 'aandacht' aan elkaar. Omdat het ontbreekt aan kennis van de theologie van de eigen geloofscultuur, men geen kennis heeft van de godsdienstwijsbegeerte, de ethiek en theologie is het vrijwel onmogelijk om te komen tot een inhoudelijke herbronning. Dit wordt mede belemmerd door het feit dat het cognitieve aspect van religie van oudsher als iets kils of rationeels wordt gezien. Deze terughoudendheid of weerzin om zich daar mee in te laten komt rechtstreeks voort uit de psychosociale conditie van het genootschap. Reflecteren op en beargumenteren van geloofszaken ervaart men in veel gevallen als een bedreiging voor de gevoels sfeer die men uit elkaar wil beleven. Want er bestaat een haast panische angst voor discussie, meningsverschillen, laat staan conflicten. Zoals ik eerder aangaf, betekent het prioriteit toekennen aan de beleving en sfeer dat apostolischen eigenlijk een afkeer hebben van religie of godsdienstigheid. Voor hen zijn liturgie en eredienst niet praktijken die horen bij religie en geloven (transcendentie en spiritualiteit), maar zijn als praktische instrumenten die het veilige thuis en het gevoel van liefdevolle verbondenheid bij elkaar dienen te bevestigen. 'Technisch'-theologisch beschouwd geloven apostolischen al sinds de jaren vijftig niet meer. Als in De Goffert het motto 'Wij zijn er voor God' wordt gepresenteerd, betekent dit in de praktijk 'wij zijn er voor U, Apostel!'. De zuster die de apostel tijdens die samenkomst namens het volk toespreekt, benadrukt dit dan ook en heeft het over de 'onverbreekbare band tussen de broeders en zusters en hun leidsman'. De religiositeit waar apostolischen over spreken als men het heeft over wat men met elkaar beleeft, is feitelijk de psychosociale belevings sfeer die men in de gemeenschap oproept: het fijne gevoel dat men bij elkaar is en dat men van elkaar houdt. Theologisch gezien is daar weinig religieus of transcendent aan omdat het gaat om menselijke ervaringsmodi (vandaar de typering 'psychosociale belevings sfeer'). Waar onder apostel Van Oosbree het religieuze karakter van het apostolische geloof verbonden is aan een transcendente

godsbeleving en aan het mens-worden van God door christus, wordt deze religieuze invulling sinds de jaren veertig losgekoppeld van haar religieuze betekenis en wordt verbonden aan de psychische (gevoels) gesteldheid van de mens. Dit typeert het ontstaan van de sektarische Ashram¹. [Voor de uitvoerige noot, 'i', zie achteraan in de tekst].

In lijn met het verminderen van de rol die de apostel in het genootschap vervult worden ook in taal en uitspraken de transcendente elementen van het geloofsverhaal zo veel mogelijk verwijderd. Het God-als-mens-evangelie sneuvelt definitief wanneer apostel J.L. Slok in een weekbrief in 1998 hier expliciet afstand van neemt¹⁵. Sinds die tijd worden er geen normatieve of religieuze onderscheidingen meer gehanteerd en wordt gesteld dat de totaliteit van het leven heilig is. Deze verandering kan geruisloos plaats vinden omdat de waarde van het geloofsverhaal voor wat apostolischen met elkaar beleven een geringe betekenis heeft. Apostolisch zijn is een praktijk, een manier van doen dat zich manifesteert in liefdevolle betrekkingen tussen mensen – de warme levenshouding die men vooral in de dienst met elkaar beleeft. Na J.L. Slok komt apostel Riemers en ontstaat er een manier van spreken die zich definitief los maakt van de apostel in het centrum van de beleving met elkaar. Deze apostel die zich als 'Dick' presenteert, legt het accent van de beleefbare warmte bij de gemeenschappen. Het verhaal dat hij via zijn weekbrieven biedt opent de weg om de totaliteit van het leven te beschouwen als inspiratiebron voor positieve gevoelens die bij kunnen dragen aan het opwekken van menselijke warmte.

De laatste decennia

Waar bij het apostolaat van L. Slok er een tegenstelling bestaat tussen het geloofsverhaal (het evangelie God als mens) en de apostolische belevingssfeer (de emotiecultuur), groeien verhaal en belevingscultuur onder Riemers naar elkaar toe. In de weekbrieven van apostel Riemers en in de liederen die onder hem geïntroduceerd worden vinden we niets meer terug van het dwingende morele en psychische appel. De apostel wil niet bevoogdend zijn maar anderen attenderen op de schoonheden die het leven in petto heeft en op de gevoelsmodi die uit dergelijke observaties en ervaringen kunnen ontstaan. Zo nu en dan wordt er nog verwezen naar het woord 'God' of naar een Bijbelse passage, maar ook het gebruik van niet-apostolische teksten raakt in zwang. Gelet op wat we eerder schreven over de betekenis van het apostolische werk, maakt het feitelijk niet zoveel uit wat voor bronnen men hanteert om tot beleving te komen. Het gaat niet om de inhoud van een verhaal, maar om het *effect* dat een verhaal kan veroorzaken; met andere woorden: krijgt men er een warm gevoel bij? Het feit dat er nu ook vanuit persoonlijke voorkeuren teksten kunnen worden gehanteerd en dat men de verschillen tussen de beleving in afzonderlijke gemeenschappen eerder toejuicht dan veroordeelt, laat zien dat de verschuiving in de oriëntatie van de apostel richting de gemeenschappen een zeer omvangrijke verandering impliceert. Men komt daarmee tegemoet aan de behoefte van veel mensen om het genootschap horizontaler te maken. Voor de praktische, concrete beleving van apostolischen gaat het niet om de inhoudelijkheid van een verhaal, maar om de sferen die men weet op te roepen met teksten, liederen en muziek. Apostel Riemers maakt daarmee de weg vrij om die sfeerbeleving ('verzorging') ook te putten uit een boswandeling, een

¹⁵ In de zomercursus van 2017, waarvoor ik ongeveer 150 weekbrieven heb bestudeerd, heb ik laten zien dat vanaf eind jaren negentig een transitieproces in wordt gezet waarmee men afstand neemt van het God-als-mens-evangelie. Weekbrief 38 uit 1998 is hiervan het eerste bewijs.

natuurprogramma op televisie, of een gesprek met vrienden. We kunnen stellen dat dergelijke elementen alleen in het Apostolisch Genootschap een dergelijk belevingseffect kunnen veroorzaken – zij het, zoals we zullen zien, voor een bepaalde tijd. Dit heeft te maken met de psychosociale belevingscultuur die apostolischen over de laatste zeventig jaar hebben leren verinnerlijken. Vroeger kon men die sfeer bewerkstelligen door het kinderkoor een lied te laten zingen als ‘Ik wil zo graag een lichtje zijn’, of het meisjeskoor samen met het mannenkoor als ze zongen: ‘Machtige stromen van zegen’. Onder apostel Riemers kunnen ook popsongs, gedichten en andere ingrediënten daarvoor dienen – bovendien worden ook moderne technieken zoals PowerPoint geïntroduceerd en wil men de dienst meer interactief maken.

Kijken we naar de jaren negentig en de weg die J.L. Slok vrij maakt voor apostel Riemers dan zien we dat men in die jaren op behoudende wijze in staat is geweest om de beleving- of emotiecultuur van het genootschap te behouden. Mensen die in de jaren negentig moeite hebben met de functie die de apostel vervult worden tegemoet gekomen door de invloed van de apostel te verminderen. Dit betreft ook de dominantie van de indoctrinerende werking die van de verzorging uitging. De veranderingen die plaats vonden mochten niets afdoen aan de psychosociale waarde van het genootschap. Deze waren niet voor iedereen even gelukkig. Echter, dit proces dat decennia heeft geduurd en eigenlijk nog niet voltooid is, kunnen we tot op een zekere hoogte succesvol beschouwen. Want een ander scenario zou zijn geweest dat men een bepaalde duidelijk afgebakende, nieuwe inhoudelijke koers gaat kiezen en daarmee een kerkscheuring veroorzaakt. Dit laatste heeft men – geheel in overeenstemming met de apostolische cultuur – te allen tijde willen vermijden¹⁶.

Echter kijken we verder dan het behoud van leden en het stabiel houden van de interne voortgang van de belevingscultuur die het apostolische werk is, dan zijn er wel enkele relevante opmerkingen te maken. Opmerkingen die tevens betrekking hebben op de gevolgen van deze ontwikkeling voor de toekomstige voortgang van het genootschap.

[I.] Het eerste punt dat aandacht verdient is de vraag naar de gevolgen van de voortzetting van de belevingscultuur wanneer het gaat om de positionering van het genootschap in de samenleving van vandaag. Kijken we naar hoe het genootschap thans functioneert dan is deze psychosociale conditie nog steeds toonaangevend voor wat het als gemeenschap van mensen is. Het is goed om te kijken hoe dit zich momenteel manifesteert. Tijdens menige samenkomst zoals een dienst of conferentie, maar ook tijdens een vergadering komt het zeer veelvuldig voor dat men begint met het vast stellen van de onderlinge belevingsrealiteit door een eerdere samenkomst aan te halen die men daarvoor heeft beleefd en die uiting was van onderlinge warmte en gemeenschaps-beleven. Dit benoemen van de gevoelsconditie waarin men elkaar herkent, geldt hier niet louter als een referentie naar toekomstige sfeerervaringen, maar heeft eigenlijk tot doel om de identiteit (de ‘inhoud’) van wat men als gemeenschap of genootschap is, te benoemen. Indien dit zich voordoet tijdens een vergadering – zoals een vergadering over de organisatie van het genootschap – heeft dit als doel om de onderlinge wellevendheid en beleving op elkaar af te stemmen. We zouden dit kunnen beschouwen als een culturele vorm van het vinden van overeenstemming en het scheppen van een sfeer van vertrouwdsheid alvorens men aan de slag gaat. Echter wat we zien is dat een dergelijke praktijk meer

¹⁶ We dienen hierbij echter op te merken dat apostel L. Slok wel een kerkscheuring heeft veroorzaakt op basis van een nieuwe inhoudelijke richting wat betreft de geloofsontwikkeling. Zijn visie was kennelijk niet gestoeld op de gedachte dat het nodig was om iedereen ‘kost wat kost te behouden’.

is dan dat alleen. Het verwijzen naar een mooie en warme dienst die men zondag voorafgaand aan een dergelijke vergadering heeft beleefd, roept een affirmatieve sfeer op van warme en soms intieme gevoelsexpressies (verbondenheid, vertrouwen, dankbaarheid) die het bemoeilijkt om vervolgens met afwijkende of negatieve ervaringen te komen. Want ongemerkt komen met een dergelijke benoeming van hoe fijn men het met elkaar heeft, onderhuidse normatieve werkingen mee die het voor de afzonderlijke gespreksdeelnemers lastig maakt om andere ervaringen die hier niet mee overeenstemmen in het gesprek in te brengen. Voorheen werd deze gevoelsconditie verankerd aan de erkenning voor 'Hem'; tegenwoordig zit deze verankering aan de onderlinge (sociale) beleving. Echter, deze verandering heeft het vrijuit spreken en het komen tot open en transparante communicatie niet volledig vrijgemaakt. Nog steeds is het lastig om negatieve ervaringen of constatering van zaken die niet goed gaan, in een dergelijk gesprek in te brengen. De gevoelsbasis die men aan het begin van een dergelijke samenkomst neerlegt lijkt een sfeer op te roepen dat het goed gaat en de onderlinge belevingswereld van warme ontmoetingen door allen in gelijke mate beleefd en gedeeld wordt. Dit betekent dat een dergelijke uiting een sfeer schept van een a priori consensus over de inhoud die later tijdens de vergadering aan de orde zullen komen. De apostolische psychosociale conditie werkt hier dus nog steeds normerend wat betreft het komen tot een open en (zelf) kritische vorm van communicatie. Er is tijdens dergelijke bijeenkomsten dan ook weinig ruimte om negatieve gevoelens of als negatief ervaren situaties aan te kaarten of zaken echt ter discussie te stellen. We kunnen hierbij een voorbeeld noemen. Het inbrengen van de resultaten over metingen betreffende de participatie van vrijwilligers, de frequentie van deelname aan de erediensten, de aantallen actieve leden onder verschillende leeftijdsgroepen, wordt bemoeilijkt omdat dergelijke (negatieve) cijfers ervaren worden als contra-intuïtief ten aanzien van de belevingssfeer die men bij elkaar oproept als men met elkaar samenkomt. Wat we zien is dat de reacties op dergelijke empirische feiten van dien aard zijn dat men blij geeft dat een dergelijke informatie eigenlijk niet strookt met de gezindheid en beleving die de aanwezigen tijdens een dergelijke vergadering met elkaar willen beleven. In het kort komt het er op neer dat men die cijfers eigenlijk niet wil horen omdat ze afbreuk zouden doen aan de morele context die men met elkaar in leven probeert te houden. Dit voorbeeld laat zien dat de psychosociale conditie wel degelijk nog steeds normerend werkt en het komen tot een open en machtsvrije communicatie in de weg staat¹⁷.

Bovenvermelde geldt voor de totaliteit van menselijke ervaringsvormen. Kijken we hoe apostolischen omgaan met het leven dan zien we dat negatieve ervaringen nauwelijks een plaats kunnen krijgen. Deze ervaringen worden in de taal en de omgang (en de verzorging) bij voortduring gesublimeerd, dat wil zeggen getransformeerd in iets positiefs. Het is belangrijk om hier te onderscheiden tussen bijvoorbeeld het leren omgaan met verlies vanuit de acceptatie dat dergelijke levenservaringen er kunnen zijn, en een neiging om dergelijke negatieve ervaringen bij voortduring 'om te zetten' tot positieve sfeerbelevingen. Er bestaat hier een wezenlijk verschil tussen de erkenning dat het leven beide heeft (zowel het positieve als het negatieve) en de neiging om het negatieve te verdringen door daar met taal en stemming steeds een positieve draai aan te geven. Kijken we naar de

¹⁷ Voorbeeld ter illustratie: broeder x neemt zich voor om tijdens een werkbijeenkomst zijn zorg over bepaalde ontwikkelingen te presenteren op basis van zijn onderzoek. Tijdens de vergadering ontstaat er een belevingssfeer die iets met hem doet. Na afloop laat hij aan anderen weten dat hij niet heeft kunnen vertellen wat hij zich had voorgenomen en dat hij tegen zijn eigen wil dingen heeft gezegd die hij niet had willen zeggen. Hij begrijpt niet wat er met hem tijdens die vergadering is gebeurd. Dit (recente) voorbeeld is indicatief voor hoe de communicatie verloopt wat laat zien dat er nog steeds sprake is van een onderhuidse emotionele inwerking die het vrijuit spreken met elkaar belemmert.

‘verwondering’ die sinds de jaren negentig een prominente plaats in de apostolische belevingscultuur heeft gekregen, dan zien we dat er voor verbijstering over het leven weinig plaats is. Zoals een districtsverzorger een keer opmerkte, hebben apostolischen nog steeds de grootste moeite om de lelijke kant van het leven een plaats te geven en vergeten ze die liever. De verwonderbeleving die men in de diensten oproept draagt daarom bij aan het op afstand houden van de verbijstering over het leven – wat geldt voor persoonlijk ongeluk (ziekte, sterfte), maar zeker ook voor maatschappelijke verschijnselen: de wereld waar het genootschap zich in positioneren wil¹⁸. Kijken we naar het verleden van het genootschap toen zij zich nog als geestelijke reservaat beschouwde, dan herkennen we in deze conditie van de psychosociale belevingswereld die apostolischen bij elkaar oproepen nog steeds de grondtrekken van deze traditie. Destijds werkte deze gevoelsbeleving van het ‘reservaat’ (toen gebruikelijke benaming voor de gemeenschap) als een binnenwereld waarin men het hoogste van mensen kon beleven vanuit de erkenning voor de Man Gods. Thans beleeft men een soortgelijke sfeer uit de onderlinge afstemming die men vanuit een a priori consensus over positieve gevoelens en emoties bij elkaar probeert op te roepen. Omdat het ontbreekt aan een cognitieve duiding van het geloofsverhaal en kritische inhoudelijke reflectie op de eigen cultuurbeleving slechts mondjesmaat een plek kunnen krijgen, is het (nog) niet mogelijk om te komen tot een realistisch beeld over de menselijke conditie in de wereld van vandaag. Bovendien – en dat is een hypothetische vraag – kunnen we ons afvragen of men tot daadwerkelijke verwerking van levensomstandigheden kan komen wanneer men stelselmatig gericht is op het sublimeren van ervaringen. Het benadrukken van pijn, teleurstelling of verdriet als een (positieve) ‘mogelijkheid’ of ‘uitdaging’ werkt, zo weten we uit de organisatiepsychologie, in veel gevallen als een ideologisch controlemechanisme waarmee men de mens eerder benadeelt dan hem op weg helpt. De apostolische terminologie die spreekt van ‘bemoedigen’, ‘nabijheid’, ‘ontmoeten’ en ‘verbinden’ kenmerken de positieve lading van deze a priori consensus wat betreft de beleving met de levensverschijnselen. Met deze woorden roept men de sfeer op van die binnenwereld waarmee men de verbijstering over de wereld en het leven kan transformeren naar een verwondering over de schepping.

De normatieve en ethische waarden die in de apostolische cultuur aanwezig zijn kunnen voor de samenleving van vandaag betekenis hebben. Echter, dan dient men deze op een zelfkritische wijze te reflecteren en te verbinden aan de verbijsterende realiteit waar wij als mensen in leven. Van de theoloog Karl Barth zijn de woorden dat de theologie de ‘bestaanscrisis’ van de mens in de werkelijkheid centraal dient te stellen. Een dergelijke ‘crisistheologie’ heeft niet tot doel om mensen in gemeenschappen een warm bad te geven zodat ze er in het leven weer even tegen kunnen, maar dient de ogen voor deze verbijsterende realiteit juist te openen zodat zichtbaar wordt wat er van de mens verwacht wordt als het aankomt op gezindheid en levenshouding. Dit betekent dat een dergelijke theologie niet vertrekt vanuit de gemeenschap als sanatorium waar men er warmpjes bij zit, maar die gemeenschap gebruikt om de ernst van het leven juist telkens op te wekken – dus zichtbaar te maken dat het leven niet zo mooi is als we als mens graag willen zien.

Ook, zo laat Barth zien, wordt het dan pas mogelijk om de eigen geloofscultuur kritisch te duiden, wat zeer zeker geldt voor de interne organisatie en de onderlinge (machts) verhoudingen. Want, zo

¹⁸ Kijkt men naar de thematiek van de weekbrieven over de afgelopen vijftien jaar dan is het opvallend dat ‘verwondering’ zeer veelvuldig daarin terugkeert en dat het woord ‘verbijstering’ nauwelijks wordt gebruikt of wordt uitgediept.

weten we uit de wereld van geloven en gemeenschappen, functioneren collectieve sferen en stemmingen vaak als sluier waarachter onderliggende machtswerkingen schuil gaan. Wie het voortouw neemt om een fijne sfeer op te roepen tijdens een bijeenkomst legt daarbij meteen een (onbewuste) claim op anderen om die fijnheid te affirmeren waardoor werkelijke problematieken vaak onbesproken blijven. Het Apostolisch Genootschap doet er goed aan om haar eigen gevoelswereld van de psychosociale belevingscultuur kritisch tegen het licht te houden zodat ze daardoor tot een realistischer betrekking met de samenleving kan komen. Ofschoon veel mensen in deze tijd behoefte hebben aan een geestelijke voedselbank, zijn deze voedselbanken slechts als een pleister op de wonde en een bevestiging, of sanctionering van de bestaande maatschappelijke werkelijkheid.

[2] Het tweede punt dat we kunnen noemen betreft het feit dat een aanzienlijk aantal apostolischen (zowel jong als oud) de laatste jaren laat blijken dat men de diensten vaak oppervlakkig of inhoudsloos vindt. Natuurlijk worden er in Baarn hierover geen petities ingediend. In het genootschap spreekt men zich van oudsher niet makkelijk kritisch uit. Inmiddels blijkt ook dat het aantal actieve leden – dus mensen die praktisch nog deelnemen aan het gemeenschapsleven – aanzienlijk is afgenomen. Dit is een verschijnsel waar men serieus rekening mee moet houden.

Kijken we naar de periode van L. Slok dan werd er via weekbrieven een zeer rijk verhaal geboden, maar was dit verhaal feitelijk van secundair belang voor wat men in die periode beleefde met elkaar. In die jaren werd de vraag naar de kwaliteit van de inhoud eigenlijk nooit gesteld. Mijn opmerking over de apostolische trouw als een vorm van hondjestrouw op de Jongerenkring begin jaren tachtig werd dan ook niet opgepikt. Dit kwam mede omdat de collectieve geestelijke bevingenheid en dressuur zo sterk waren dat men de vraag ‘wat geloven wij eigenlijk?’ nooit stelde. Men ging gewoon. Gedachteloos. Wat in de dienst of op de kring werd verteld was van de apostel afkomstig en daardoor per definitie van superieure kwaliteit. We leefden in de nabijheid van de levende christus-Gods. Elke emotie tijdens een samenzijn kwam van hem en ging tot hem. Elke ontroering was feitelijk het bewijs van zijn soevereine waarheid.

Sinds apostel Riemers ligt de verantwoording voor de aanmaak van deze gevoelsconditie bij de gemeenschappen. In de periode direct na het overlijden van L. Slok galmt zijn geest als het ware nog na in de gevoelsbeleving van mensen – dit duurt zeker nog jaren. Want decennia nauwe verbinding met deze leidsman heeft zich gehecht in de psychische binnenwereld van menige apostolische. Zoals ik beschreven heb waren de warmte die men aan elkaar betoonde, zoals een handdruk in de garderobe, het product van die band. Het verschuiven van het accent in de ‘belevingsproductie’ van de relatie met de apostel naar de relatie van broeders en zusters onderling, zorgt ervoor dat de sfeer afhankelijk wordt van de emotionele bagage van de laatsten. Vanaf de jaren negentig, als de ramen en deuren open gaan, komt er veel de gemeenschappen binnen aan mentaliteiten en denkbeelden. Dit is de tijd van het postmoderne relativisme, de meningencultuur en van de consumptieve lifestylebeleving. Bovendien hebben apostolischen de ruimte gekregen de dienst te bezoeken wanneer zij willen. Lex van Westrenen merkte een aantal jaren geleden op dat de gemeenschap ‘het bouwen met los zand is’. Deze opmerking kan men cynisch lezen, maar men kan ook kijken naar de condities waaronder gemeenschappen in de huidige tijd functioneren. Want elke keer als men samenkomt, is men afhankelijk van de aanwezigen die er dan zijn en van hun inbreng en motivatie. Bovendien zien we dat er grote moeite is om voldoende vrijwilligers te vinden om verzorgende taken uit te voeren. De beleefbare warmte en intimiteit van gemeenschappen – waarmee apostolischen

hun identiteit kunnen uitdrukken – is ook afhankelijk van de frequentie van de ontmoetingen. Door het individualiseringsproces komt dit onder druk te staan. De sociale cohesie neemt af – dit geldt zowel voor de samenleving in zijn geheel als voor religieuze gemeenschappen. Bovendien is er een proces van vergrijzing wat veel jongeren ontmoedigt om te participeren wanneer hun generatie nauwelijks meer in de gemeenschap vertegenwoordigd is.

Het is vanuit deze ontwikkeling te begrijpen dat men hierdoor meer oog heeft gekregen voor de vraag naar de inhoudelijke input die door de verzorging wordt geboden. Vertoefde men met apostel Riemers nog in de nadagen van het glansrijke apostolaat en de warme binding die men eerder met de apostelen had, dan ligt dit momenteel compleet anders. De jaren van het met de voornaam mogen aanspreken van de apostel en het meer individuele invloed op de verzorging en de inrichting van de gemeenschappen, gaf aanvankelijk veel euforie in de gemeenschappen omdat men zich bevrijd voelde. Het afbouwen van deze structuren genereerde een positieve vibe die mensen samen bond. We kunnen dit enigszins vergelijken met de Duitse hereniging na het afbreken van de Berlijnse muur. Mensen waren enthousiast en euforisch en alles leek mogelijk. Maar na een dergelijke fase komt er onherroepelijk ook een heroriëntatie om te bepalen hoe de nieuwe identiteit in een nieuwe tijd er uit ziet. Waar ligt nu de warmtebron om te komen tot de apostolische belevingssfeer? En, is die sfeer eigenlijk relevant als het gaat om het zijn van een geloofsgemeenschap? Deze vraag lijkt binnen het kader van de apostolische cultuur retorisch te zijn omdat apostolischen er als vanzelfsprekend vanuit gaan dat de ‘geestelijke output’ van het samenzijn zich dient uit te drukken in een sterke beleefde warmte en het betonen daarvan in het onderlinge verkeer. Echter, kijken we naar de werking van religie dan is warmte in veel gevallen een ‘nevenaspect’ omdat men de geestelijke voeding voornamelijk uit cognitie en geloven (en dus betrokken op een verhaal) ervaart. Kijkt men in dit verband bijvoorbeeld naar hoe Jezus de religie inricht – en wel als het ‘vervullen van de wet’- dan zijn voor de religieuze ‘output’ waar hij op doelt warme en op emotie gerichte samenkomsten niet per se noodzakelijk. De prioriteit die het genootschap aan emotie (beleving) is gaan toekennen en die thans nog doorwerkt, is een erfenis uit de periode L. Slok.

Het is niet zo vreemd dat velen de laatste tijd op zoek zijn gegaan naar de verbindende aanknopingspunten in de verzorging zodat de belevingssfeer die men als eigen ervaart kan worden opgewekt. Maar hoe dit te doen, nu een voorganger zelf een songtekst mag uitkiezen om daarmee te inspireren? Waar deze individuele emancipatie in het apostolische werk eerder nog reden was om daar heel positief over te zijn, komen er steeds meer op- en aanmerkingen over dergelijke individuele uitingen tijdens de diensten. Want hoe sticht je een gemeenschappelijk gevoel wanneer de uitingsvorm van de verzorging in hoge mate vanuit een subjectieve interpretatie kan plaats vinden? Dergelijke kritieken op het subjectieve karakter van de verzorging zijn begrijpelijk natuurlijk, maar ze zijn in zekere zin ook enigszins hypocriet te noemen. Want het is nog maar de vraag of de gemeenteleden zouden accepteren wanneer de plaatselijke verzorger uit Baarn de opdracht krijgt om meer ‘leiding’ te nemen tijdens de dienst en aan de gemeenschap zou verkondigen wat apostolisch zijn is. In dit kader is een anekdote op zijn plaats. Tijdens de cursus van enkele jaren geleden gaf een voorganger met een lange staat van dienst in de verzorging van dit werk te kennen behoefte te hebben aan een duidelijk afgebakend geloofsverhaal. Echter, hij voegde daar snel aan toe dat hij dan zelf wel invloed wilde uitoefenen op de samenstelling van een dergelijk geloofsverhaal omdat hij niet voor niets decennialang zich voor dit werk heeft ingezet. Wat men momenteel meemaakt in dit werk wordt door dit voorbeeld zeer goed uitgedrukt. Aan de ene kant

verlangt men inhoud en duidelijkheid, echter dit mag niet ten koste gaan van de eigen mening en de eigen invulling.

[3] Dit brengt mij bij het derde punt. Wat we zien is dat het apostolische verhaal, de 'tekst' die apostolischen hanteren, algemener en ook vager is geworden. Dit is een logisch gevolg van een cultuur die nooit veel op had met inhoudelijke geestelijke verdieping en die bovendien in deze tijd met een verhaal moet komen waar alle afzonderlijke meningen van de apostolischen in dienen te worden ondergebracht. Tekstmateriaal dat verzorgers bovendien in de gelegenheid stelt dit naar eigen (lokale) inzichten te gebruiken. Een verhaal dus dat multi-interpretabel is en dat een ad hoc karakter heeft zodat men weet dat dit van tijdelijke aard is – als men er nu niet veel bij voelt dan wellicht bij het tekstmateriaal dat we over enkele jaren gaan gebruiken. Ik wil een praktisch voorbeeld geven zodat inzichtelijk kan worden wat ik hiermee bedoel. Tijdens de presentatie van de nieuwe geloofsbasis door Inge de Bos tijdens de voorgangersconferentie van afgelopen jaar, werd het subjectieve en ad hoc karakter van deze tekst door haar stelselmatig onderstreept. Bijna na elke zin gaf ze aan dat zij dit op deze manier beleeft maar dat anderen daar een ander gevoel, visie of zienswijze bij kunnen hebben. Dit geldt ook voor het begrip 'God'. Bovendien gaf ze aan dat dit een tijdelijk document is dat hoogstwaarschijnlijk over enkele jaren alweer aan vervanging toe is. Kijken we naar de tekst dan zien we dat de afzonderlijke begrippen die daarin worden gehanteerd, (bewust) niet ge-deabstraheerd worden. Dit vergroot het multi-interpretabele karakter van dit document. Een dergelijke 'metataal' is niet bij machte om als verbindende schakel te werken zodat dit de onderlinge binding versterkt. Uit de praktijk weten we dat dergelijke taaluitingen het subjectieve karakter juist versterken waarmee de gemeenschappelijke hechting eerder lijkt te worden verzwakt.

Dit is ook de logische consequentie die er toe heeft geleid dat de liederenbundel losbladig is zodat je op de wensen van de tijd en van individuen kunt inspelen. Natuurlijk beantwoordt een dergelijke multi-interpretabele tekstbenadering niet aan de behoefte van mensen om iets tastbaars en concreets in handen te hebben. Maar die behoefte is, zoals ik aangaf, in zichzelf niet oprecht omdat men daar de nodige voorwaarden bij stelt. Al in 2008 wordt in Focus geconstateerd: (...) *Naar het lijkt is de vrijzinnigheid zo groot, dat het een uitdaging wordt om een missie te formuleren die door velen gedeeld wordt*¹⁹. Deze 'uitdaging' is een eufemisme omdat het gelet op de strekking van dit onderzoek terecht als een 'probleem' wordt ervaren. En het woordje 'velen' is ook veelbetekenend omdat men kennelijk al afscheid genomen heeft van de gedachte dat 'iedereen' in een dergelijke missie zal kunnen worden meegenomen. Los van de maatschappelijke invloed (het postmoderniseringsproces) kunnen we de oorzaak voor dit probleem bij de ambtsperiode van L. Slok leggen. In de huidige tijd is de bescheiden rol die de apostel inneemt direct terug te leiden tot een bij velen gevoelde allergie voor geestelijk leiderschap. Velen zijn bang dat er weer een gezalfde zal kunnen opstaan... Kijken we naar het optreden van apostel Wiegman dan manifesteert hij in alles (zijn verhaal, zijn lichaamstaal en manier van doen) de collectieve gêne over de figuur van de apostel. Want er moet nog wel een 'apostel' zijn, maar die mag op geen enkele manier verwijzen naar een vorm van leiderschap dat op enige wijze kan herinneren aan het verleden. De zwartste bladzijden (hoofdstukken is beter) in de geschiedenis van dit genootschap hebben de figuur van de apostel in een kwaad daglicht gesteld en daardoor eigenlijk onmogelijk gemaakt. Op beleevingsniveau in de gemeenschappen probeert men de apostel te presenteren als een 'gewone broeder' die vrijwel

¹⁹ Eindrapport 'Focus', 2008, p. 33.

wekelijks met een tekst komt om de broeders en zusters te inspireren zonder dat hierin enige drang of dwang te bespeuren is.

Desondanks hunkeren velen (voornamelijk ouderen) nog naar het warme bad van bemoediging, dat schild dat de gemeenschap kan zijn in het leven. Deze oude reflex die een halve eeuw in deze geloofscultuur werd gecultiveerd klinkt nog na tijdens menige dienst en samenkomst. Mede door het grote aantal ouderen waardoor men percentueel steeds meer te maken krijgt met ziekte en verlies, is dit een dankbaar thema om de warme belevingssfeer mee op te roepen. Dit lijkt, als we de huidige apostel beluisteren, de weg te zijn waarlangs apostolischen nog kunnen komen tot het bekende gevoel, maar is geen 'basis'. Als de parochiale functie van het aandacht schenken aan de zieken en het nabij staan van mensen die het moeilijk hebben, de kerntaak van een geloofsgemeenschap is geworden, dan raakt men volledig naar binnen gericht en is men gestoeld op een negatieve betekenistoekenning aan de eigen identiteit.

[3] Paradoxaal genoeg heeft het afbouwen van de apostelcultus dit genootschap geen goed gedaan. Natuurlijk moest 'de gezalfde' van de Ashram wijken en moesten er (zeventig jaar nadat dit bij andere kerken gebeurde) vrouwelijke verzorgers aangewezen worden. Maar, omdat de inhoudelijke cohesie (wat betreft inhouden en beleving) voor een groot deel aan de functie van de apostel verbonden was en er geen traditie was van het verdiepen op de geloofsbronnen, was het heel moeilijk om hierna met een nieuwe inhoudelijke identiteit te komen. Men bleef de emotionele cultuur van het warme samen centraal stellen en probeerde onder apostel Riemers dit te verbinden aan een verwondering voor het leven, in de hoop dat de individuele verwondering voldoende draagvlak zou kunnen genereren voor de sociale binding. Veel hedendaagse, jongere apostolischen, zijn al dermate geïndividualiseerd in hun bestaan dat de behoefte aan een 'warm nest' bij hen niet aan de orde is. Hun behoefte aan zingeving beweegt zich meer op het terrein van cognitie (kennis, reflectie). Het is juist deze dimensie waar het genootschap zich in de achterliggende decennia niet in heeft bekwaamd. Door het wegnemen van de apostelcultus en het afstand nemen van 'het evangelie God-als-mens', bleef alleen de sfeercultuur over.

De door velen nog steeds gewaardeerde lekencultuur was vroeger in de tijd van L. Slok geen probleem voor het functioneren van de Ashram. Het genootschap bestond voornamelijk uit ongeschoolde of laagopgeleide mensen die bovendien weinig interesse hadden in geestelijke verdieping. In deze tijd zijn mensen beter opgeleid en meer geïnformeerd. Daarom veroorzaakt deze lekencultuur op dit moment een grote achterstand in het ontwikkelen van een inhoudelijkheid die kan inspelen op de behoefte van de jongere generaties. Het feit dat men tot het besef kwam dat apostolischen eigenlijk moeilijk over hun geloof kunnen praten met anderen komt uit bovenstaande problematiek voort. Want ook ten tijde van L. Slok was het moeilijk om niet-apostolischen duidelijk te maken wat men beleefde en voelde. En omdat de taal die men tegenwoordig hanteert multi-interpretabel is, is het enige wat men in een gesprek kan uiten het weergeven van persoonlijke gevoelsimpressies en persoonlijke overtuigingen. Wat het genootschap in objectieve zin is, laat zich niet langer in taal uitdrukken als het gaat om een geloofsverhaal. Want indien men probeert dit te formuleren, blijkt men uiteindelijk niet in staat om het 'wezen', dat wil zeggen de psychosociale conditie, te verwoorden. Want hoe leg je aan anderen uit wat dit gevoel is? De belevingscultuur die

apostolisch zijn is, is niet een universeel menselijke belevingswereld maar is een specifiek cultuurervaren. Jaren van verinnerlijking van bepaalde gevoelscondities zijn daaraan vooraf gegaan²⁰.

Apostolischen gaan al sinds het apostolaat van L. Slok op zeer onbarmhartige wijze met taal om. Men koestert woorden die sfeer kunnen oproepen (het 'effect' van de taal), maar duiding en explicatie daar heeft men weinig mee. Sinds 2010 wordt de religieuze taal expliciet losgekoppeld van haar referentiële duiding. Dit gebeurt in 'Het Werkboek Eredienst en Liturgie'. Daarin staat dat religieuze begrippen slechts taal zijn. Een woord, zoals 'God', verwijst niet naar een bestaand feit buiten de taal, maar heeft slechts een zelfreferentiële waarde. 'Spelen met taal', met woorden die niet gaan over een verwijzing, maar die door het gebruik stemmingen kunnen losmaken: zo dienen we het in dit boek beschreven wezen van de (religieuze) taal begrijpen. Dit heeft consequenties voor het komen tot zingeving. Los van de vraag of dit woord volgens een dergelijke taalopvatting nog kan verwijzen naar een te bepalen inhoud, heeft men om de 'zin' (van de dingen, het leven) te kunnen bepalen, betekenisinhouden nodig die de taal onderbouwen. Taal niet als spelen met woorden, maar als duidingsinstrument voor het bepalen van kennis en ervaringsvormen. Terwijl men – typisch apostolisch – zou kunnen stellen dat dit boek uit 2010 een beperkte waarde heeft voor het genootschap en bovendien al weer bijna achterhaald is (sic!), is er meer aan de hand. Want ook de presentatie van de nieuwe geloofsbasis waar we over schreven, veel weekbrieven en andere talige uitingen (zoals tijdens de verzorging), zijn gebaseerd op een dergelijke taalinterpretatie. De filosoof Ludwig Wittgenstein schreef dat 'waarover men niet kan spreken, men moet zwijgen' – indien de taal niet langer kan beantwoorden aan het duiden van ware kennis. Misschien heeft dit ook betrekking op dergelijke pogingen om via het taalspel woorden te gebruiken die een zekere diepgang suggereren, maar feitelijk bedoeld zijn om een (subjectieve) sfeer op te wekken. Kijken we naar de enorme behoefte aan duidelijkheid wat betreft de taal in het genootschap op dit moment, dan lijkt de tijd rijp om deze taalbehandeling los te laten.

Tot slot

Ten tijde van het schrijven van 'Een woning die nimmer vergaat' verkeerde ik nog in de veronderstelling dat het mogelijk zou zijn om een nieuwe wending aan de apostolische cultuur en identiteit te geven. Ik meende destijds dat het mogelijk zou zijn om een oorspronkelijke canon en geloofstraditie uit te werken die geënt zou zijn op de geloofstraditie zoals deze onder apostel Van Oosbree had plaats gevonden. Zij het natuurlijk in een moderne vorm en volledig aangepast aan de huidige tijd, achtte ik het mogelijk om het God-als-mens-evangelie (inclusief de transcendente Godsbeleving die dit schraagt) nieuw leven in te blazen. De apostel zou daarin de rol kunnen hebben zoals een rabbijn die in het Jodendom vervult (als leraar) en zou bijgestaan kunnen worden door een college van mensen met kennis van de theologie, de apostolische geloofsgeschiedenis, contemporaine ethiek en wijsbegeerte. Het apostolaat zoals ik het mij voorstelde zou functioneren vanuit een soort apostolisch academisch studiecentrum dat banden zou kunnen onderhouden met universiteiten. Het zou zelfs mogelijk zijn om dan ook publicaties te laten verschijnen die mee kunnen doen in het hedendaagse discours over levensbeschouwing en religie. Vanuit dit idee zou dit

²⁰ De problematiek hiervan treedt aan het licht wanneer apostolische verzorgers tijdens een conferentie met predikanten uit andere kerken over geloof en gemeenschap in gesprek treden (januari 2016). Wat men is en beleeft is feitelijk onvergelijkbaar met de vrijzinnigen waar men een alliantie mee is aangegaan.

betekenen dat niet alleen dit college over kennis en kunde diende te beschikken (en daarvoor eerst opgeleid diende te worden); ook de plaatselijke verzorgers zouden (desnoods betaald) bijscholing dienen te ontvangen. Het godsbeeld dat ik mij daarbij voorstelde zou niet een uitvloeisel zijn van een humanistisch (of zelfs 'atheïstisch') perspectief, maar zou onderdeel kunnen zijn van een renaissance van de existentiële (of bevrijdings-) theologie. Daarnaast zag ik in lijn met de bevrijdingstheologie (van onder andere twintigste -eeuwse figuren als Karl Barth en Paul Tillich) de mogelijkheid voor sociaal engagement vanuit het geloof. Niet in de vorm van louter charitas of financiële ondersteuning aan projecten in de derde wereld, maar als belangrijke bron om tot geloven te komen.

Maar, ik heb mij vergist. Want een dergelijke idee veronderstelt dat er in Baarn een zeker geloofselan dient te zijn om een dergelijke nieuwe en zeer inhoudelijke weg in te slaan. Ook in het genootschap dient er draagvlak te zijn om een dergelijk avontuur aan te gaan. In beide gevallen heb ik gemerkt dat de voorwaarden daartoe ontbreken. Een belangrijke reden voor mijn verkeerde inschatting is gelegen in het feit dat ik niet heb ingezien dat het genootschap nog steeds niet klaar is met de verwerking van de periode '46 - '84. Hierdoor is men nog niet toegekomen aan een realistisch perspectief over haar eigen identiteitsontwikkeling. Want nog steeds beschouwt men het eigen geloof – als het er op aan komt – niet als een geestelijke oriëntatie die in gelijke mate gestoeld dient te zijn op de componenten 'cognitie', 'geloof' (transcendentie) en 'emotie', maar prevaleert het laatste boven de andere twee die nog onderontwikkeld zijn. Deze emotionele belevingssfeer ziet men nog steeds aan voor religiositeit (men spreekt in dit verband soms zelfs van 'geestelijke verdieping'), maar is dit ten enen male niet. De jaren dat dit genootschap een Ashram was hebben er voor gezorgd dat men intermenselijk contact heeft laten prevaleren en cognitie en geloven is gaan schuwen – uit angst dat dit de sfeer zou bederven. Apostel van Oosbree zei al dat het denken – de rationaliteit – een bedreiging vormt voor het geloof van mensen. Apostel L. Slok voegde daar de metafoor van de biologische analyse aan toe: als men een bloem analyseert maakt men hem tegelijk stuk. Denkt men aan andere kerken en geloofsrichtingen die zich wel hebben ontwikkeld in geestelijke zin en die wel een transcendent onderdeel in hun geloofspraktijk behouden hebben, dan kan men moeilijk volhouden dat zij een mindere gezindheid aan de dag leggen. Het causale verband dat apostolischen van oudsher hebben leren hanteren als het gaat om de relatie tussen de fijne sfeer en de 'geloofs-output' (gedrag, levenshouding) is bovendien een idee fixe. Bovendien weten we van de tijd van apostel L. Slok dat dergelijke redeneringen louter werden gebezigd om de loyaliteit ten opzichte van de gezalfde veilig te stellen – er waren dus sektarische redenen om zo te denken. Kijken we bovendien naar de tijd waar wij in leven dan heeft de samenleving behoefte aan een antwoord dat van de kerken en geloofsgemeenschappen afkomstig is. Dit antwoord is niet een vorm van sociale emotionaliteit die voor anderen die hierin niet werden grootgebracht vrijwel onbegrijpelijk is.

Kerkgenootschappen hebben het in deze tijd zeer moeilijk. Het seculariseringsproces en de verwetenschappelijking van de samenleving dragen daar aan bij. Wat opvalt, is dat de vrijzinnigen hieronder veel meer te lijden hebben dan de meer behoudende kerken. Een tijd geleden beluisterde ik de preek op kerstavond in een overvolle katholieke Krijtbergkerk in het centrum van Amsterdam. Tijdens deze avond worden drie missen voor elk circa duizend mensen gehouden. De voorganger begon met een vraag aan het aanwezige publiek: 'waarom komt u hier eigenlijk vanavond? Is het om wat fijne kerstsfeer op te pikken in deze donkere dagen van het jaar?' Zijn verhaal was duidelijk en ik leek aanvankelijk enig sarcasme te bespeuren omdat hij de hedendaagse belevingsconsument kritisch aan de tand wilde voelen. Deze kritische scherpte onderstreepte zijn verhaal over de menswording van God. Een menswording door christus en daarbij het maatschappelijke belang van

hen die deze weg willen volgen - vanuit een waarheid en een geloof in de suprematie van een macht om daarmee op de bestaande werkelijkheid (schepping) in te grijpen. Hij schetste een wereld in nood zoals we hem kennen door de informatie die ons dagelijks ter beschikking staat. De moed van deze voorganger bestond er voor mij uit dat hij juist op deze avond en tegen de achtergrond van de kerkverlating, geen zoete broodjes wilde bakken door mensen naar de mond te spreken – over hoe fijn en sfeervol men samen kan komen rond een kerststalletje. Want daar is het geloof – zeker als we naar de Bergrede kijken – niet voor bedoeld natuurlijk.

Wanneer ik terugkeer naar waar ik mee begon (dat iemand mij attendeerde op het feit dat het genootschap geen geloofsgemeenschap is, maar een psychosociale belevingscultuur) dan ben ik blij dat iemand (uit het genootschap nota bene) mij daarop attent heeft gemaakt. Kijk ik naar wat ik heb meegemaakt op het terrein van de cursussen die ik verzorgde, de vergaderingen en bijeenkomsten die ik heb meegemaakt, verklaart dit heel veel. Indien men mij zou vragen wat men hieraan kan doen, dan komt bij mij de gedachte op dat openheid en transparantie altijd te verkiezen zijn, ook als dit betekent dat wat er daardoor veroorzaakt wordt niet altijd zo fraai of zo 'fijn' is. Want wat heeft men er aan als mensen (vaak zonder dat ze het doorhebben) dingen doen of zeggen die ze eigenlijk niet menen? Wat is de liefde waard als deze wordt opgebracht op basis van sociale mores of vanwege sociale druk? Na veertig jaar L. Slok en na jaren van verwerking daarvan lijkt de tijd aangebroken om hier definitief afstand van te nemen. Bovendien: wat heeft men te verliezen?

3. 'Ik hoor het ritselen van een nieuwe dag'.

Pasen 2018

Woord vooraf

Pasen 1946 is het moment dat apostel L. Slok geroepen wordt. Naast deze aanwijzing van een nieuwe geestelijke leider voor het apostolische werk in Nederland vormde deze paasbijeenkomst het omslagpunt voor dit werk. Een nieuwe naam en een nieuwe geloofscultuur lagen als het ware al in deze bijeenkomst besloten.

Ik heb Pasen 2018 eveneens ervaren als een dergelijk ingrijpend keerpunt voor het apostolische werk. Ook nu zijn er een aantal veranderingen aan te wijzen die, zij het nu nog latent, in de voorliggende jaren het karakter van dit werk zullen gaan bepalen. Inderdaad, 'het ritselen van een nieuwe dag'. Dit is de reden dat ik uitvoeriger wil stilstaan bij deze dag, 1 april 2018 en tevens in wil gaan op de consequenties van deze ontwikkeling voor het genootschap in de nabije toekomst.

Inleiding

Pasen 2018 in De Doelen te Rotterdam was een gevolg en resultaat van de ontwikkelingen die zich de afgelopen decennia in het Apostolisch Genootschap hebben voorgedaan. Met deze 'ontwikkelingen' doel ik niet zozeer op de beleidsontwikkelingen op het terrein van geloofsinhouden en gemeenschapsontwikkeling, maar met name op de persoonlijke belevingsgeschiedenis van de broeders en zusters.

Want zoals we zagen deze middag, werd de informatie over de koers van dit werk voor de toekomst bij de broeders en zusters 'opgehaald' (bewoording van Jan Zwart). Dit 'ophalen' van wat de broeders en zusters vinden en wensen – zoals door middel van de dialooggesprekken - was bepalend voor het vaststellen van de nieuwe richting. Dit maakt Pasen 2018 tot een consequentie van de interne geloofsgang die apostolischen met elkaar hebben doorgemaakt. Een noodzakelijke en ook logische ontwikkeling die we kunnen begrijpen tegen de achtergrond van het individualiseringsproces, de globalisering en de secularisatie waar wij als samenleving mee te maken hebben. De constatering – op deze middag in De Doelen – dat de apostolische gemeenschappen kleiner worden, dat er terugloop is van kerkbezoek en er sprake is van vergrijzing, houden trend met ontwikkelingen die zich in andere vrijzinnige kerken voordoen. Wat we dus zien is dat het beleid zoals gepresenteerd werd tijdens deze dag, voor een zeer groot deel gestoeld is op het gemotiveerd houden van de leden van het apostolische werk en daarmee op het inspelen op individuele behoeften van de leden. Ook is dit beleid gericht op het mogelijk verkrijgen van nieuwe leden en vrienden uit de samenleving. Het behoud en daarmee het bij elkaar houden van het genootschap, vormde de rode draad van deze middag.

De wensen die broeders en zusters hebben aangegeven, dat men behoefte heeft aan 'alternatieve samenkomstvormen', dat men wat anders wil dan de traditionele opzet (soms ter vervanging van de eredienst), ligt ten grondslag aan deze dag en de beleidsveranderingen die plaats vinden.

Eerste Deel.

Het eerste deel van de samenkomst waarin apostel Wiegman aan het woord was, stond eigenlijk in het teken van de nieuwe geloofsbasis. Echter, wat opvallend was, was dat deze basis zoals omschreven in de tekst niet nader werd benoemd of uitgediept. Er was kennelijk voor gekozen om op deze middag te beginnen met het scheppen van draagvlak, met het scheppen van binding en dit gebeurde door het ingaan op ‘gedeelde *belevingen*’. De apostel kwam met verhalen (vertellingen, filmpjes of gesprekken) die tot doel hadden om gevoel op te wekken om bij een groot deel van de aanwezigen weerklank en bevestiging op te roepen. Zo was er een verhaal over een terminaal ziek jongetje die een tekening voor de apostel had gemaakt. Er was een gesprekje met een 106-jarige broeder die in de zaal aanwezig was en getuigde van zijn onverminderde geloof in dit werk. Er kwam een vrouwelijke voorganger aan het woord die ernstig ziek was en zware behandelingen had moeten ondergaan. Ook was er aandacht voor de kinderen in de derde wereld. Al deze verhalen werden omlijst met gepaste, gevoelige muziek. Duidelijk was dat het de apostel er alles aan gelegen was om gevoel op te wekken, om sfeer te scheppen. Zonder verder te hoeven verdiepen op de geloofsidentiteit van het Apostolisch Genootschap, toonde de apostel mooie verhalen die hem zelf zichtbaar diep roerden. Het leek alsof de apostel hierbij wilde aangeven dat het apostolische werk en zijn geloof dit *is*: dat deze anekdotes en verhalen weergeven wat apostolischen voelen bij hun apostolisch zijn - dat ze geroerd worden door de verhalen van een ziek apostolisch jongetje dat voor de apostel een tekening maakt, of dat er een broeder is die terwijl hij al 106 jaar oud is, toch naar De Doelen komt om te getuigen van zijn apostolisch zijn. Dit alles gaf het eerste deel een beladen karakter.

De geëmotioneerdheid van de apostel was ook verbonden aan de historische betekenis van dit samenzijn. Want duidelijk werd dat deze bijeenkomst in alles een afscheid was van het apostolische verleden en dat het een startsein was voor een nieuwe ontwikkeling, een nieuwe weg. Een nieuwe tijd met nieuwe omgangsvormen, verhoudingen, een nieuwe geloofsopvatting en ook andere accenten wat betreft beleving en gevoel. ‘Het ritselen van een nieuwe dag’. Toen aan het eind van dit eerste deel zuster Van Strien het woord mocht nemen en liet weten dat ze na vele jaren vandaag weer voor het eerst de hanger met het embleem had omgedaan, voelde dit niet alleen aan als dat ze merkte dat een bekrachtiging van de apostolische signatuur op deze dag nodig was, maar had dit gebaar zeker ook een nostalgische ondertoon: als een verwijzing naar iets dat misschien in de nabije toekomst tot het verleden zou kunnen behoren - en dan doel ik hierbij niet op de hanger met het embleem, maar dat waar dit symbool al die jaren voor heeft gestaan. Het eerste deel van deze bijeenkomst kunnen we beschouwen als een kwetsbare uiting van een apostel die nerveus was over hoe deze middag zou verlopen en de consequenties daarvan voor het voortbestaan van het apostolische werk. Dit verklaart wellicht ook de behoefte van hem om dit samenzijn een bewogen karakter te geven – wat hij bewust heeft gedaan door de voorbeelden en verhalen die hij naar voren bracht.

Dat het apostolische werk nog zoekende is om haar betekenis in de wereld duidelijk te maken en van inhoud te voorzien, bleek uit de vele voorbeelden die gegeven werden van mensen die in de wereld goede dingen hebben gedaan of nog doen. Bij een verhaal (in de vorm van een filmpje) over een meneer die in de oorlog zeshonderd joodse kinderen had gered kreeg ik het gevoel dat de apostel bewust van deze in de maatschappij voorkomende verhalen gebruik maakte om ze als het ware een

apostolische signatuur mee te geven – om daarmee de werking van het apostolische werk in de wereld te onderstrepen.

Inhoudelijk was dit eerste deel niet. Daarvoor domineerde de emotie te veel wat voor een groot deel was ingegeven door het feit dat de apostel erg nerveus was en onzeker over het verloop van deze middag (wat in de pauze door iemand uit zijn nauwste kring werd bevestigd).

Tweede Deel

Deel II van deze bijeenkomst betrof het ontvouwen van het beleidsplan, de acht voornemens die vanaf nu worden ingezet. De keuzen en richtingen van dit plan werden door afzonderlijke personen kenbaar gemaakt. Het dramatische karakter van deze dag lag in het feit dat deze beleidsrichtingen uitgevoerd gaan worden en onomkeerbaar zijn. Ongetwijfeld zullen deze actiepunten de structuur en identiteit van het apostolische werk veranderen, alleen valt nu nog niet in zijn volledigheid vast te stellen in welke mate.

We kunnen de actiepunten in twee richtingen onderscheiden.

[a] Het eerste bestaat er in om in de voorliggende tijd nog zo goed mogelijk te kunnen blijven voorzien in het bekende gemeenschapsleven met daarbij de eredienst. Natuurlijk is deze actie gericht op de doelgroep die daar het meeste belang bij heeft: de oudere generaties. Omdat het kunnen blijven bieden van kwalitatief hoogstaande diensten moeilijkheden ondervindt (veel gemeenschappen worden kleiner en missen soms de faciliteiten om dit goed te doen), wordt er een begin gemaakt met regionalisering van de erediensten. Hierdoor kan de zaal weer naar behoren gevuld worden, kunnen er kleinere muziekgroepjes of koren samenwerken en kan ook de voorganger zich ruim van te voren voorbereiden om een goede dienst te kunnen verzorgen. Wat duidelijk is geworden is dat de gemeenschappen niet alleen kleiner zijn geworden, maar ook dat de vrijwilligers het druk hebben in hun persoonlijke leven. Hierdoor is het niet altijd meer mogelijk om tot een goede zorg en voorbereiding te komen. Deze regionale diensten die om de zoveel weken plaats zullen gaan vinden en lang van te voren worden voorbereid, voorzien in deze behoeften. Ook gaat men de bestaande vrijwilligers bijstaan en ondersteunen. Zoals we weten uit cijfers dient men zuinig op hen te zijn omdat geschikte vervanging soms moeilijk te vinden is. Prettige bijkomstigheid van deze regionale aanpak is dat de broeders en zusters in de regio elkaar beter leren kennen wat een mogelijke toekomstige fusie tussen gemeenschappen eenvoudiger maakt.

Wat duidelijk bleek uit deze middag is dat de actiepunten en plannen van het genootschap voor de toekomst desondanks minder aandacht besteden aan de traditionele activiteiten van het genootschap. De nieuwe ontwikkeling en daarmee de nieuwe signatuur is niet verbonden aan deze traditionele kerntaken of in veel mindere mate. Hieruit valt op te maken dat men verwacht dat in de nabije toekomst de traditionele invulling van de gemeenschap en de eredienst een steeds minder prominente rol in het genootschap zal krijgen. Dit hangt samen met het steeds kleiner worden van de groep van 70+ die nog wel veel waarde hecht aan deze invulling van het gemeenschapsleven. In de komende jaren zal er dus een verschuiving optreden en zullen de activiteiten die nu nog het predicaat 'alternatief' hebben, vanzelf 'regulier' worden.

[b] Het tweede deel van de actiepunten gaat over die activiteiten die de nieuwe signatuur en inhoud van het genootschap vormgeven. In het kort komt het er op neer dat er alternatieve samenkomstvormen en activiteiten opgezet gaan worden. Dit ten behoeve van een andere doelgroep en leeftijdscategorie, als ook gericht op mensen van buiten. Aanvankelijk gebeurt dit nog naast het bestaande. Ik wil een impressie geven van hoe deze presentatie er uit zag en wat dit betekent voor de toekomstige identiteit van het apostolisch genootschap.

Zuster Nanda Ziere, die sprak namens een werkgroep, kwam aan het woord om in te gaan op de betekenis van de 'gemeenschap'. Ze stelde: 'een gemeenschap is de plek waar *ik* tot ontmoeting wil komen, is de plek waar *ik* geïnspireerd wil worden, waar *ik* bemoediging wil ervaren, waar *ik* mij wil spiegelen'. Ze somde een nog langere reeks op die volgens haar aangaf wat de gemeenschap is. Wat treffend was, was dat ze daarbij circa twintig keer het woord '*ik*' hanteerde. Ze gaf daarmee aan dat het gemeenschapsidee dat door het apostolische werk gebruikt wordt door het *individu* en diens wensen en verlangens wordt bepaald. Want nergens in haar perspectief op de gemeenschap gebruikte ze het woord '*wij*' of '*ons*'. Daarnaast gaf ze aan dat een grote mate van diversiteit wat betreft het invulling geven aan de vorm van de gemeenschap het beste is: 'diversiteit is een rijkdom'. Interessant is te zien dat het '*ik*', het individuele, maatgevend is voor de bepaling van wat een gemeenschap is en hoe je die inricht. Dit bevestigt het eerder door Jan Zwart benadrukte idee dat het nieuwe beleid voortgekomen is uit de wensen, denkbeelden en inzichten die onder de broeders en zusters via de dialooggesprekken bij hen werden 'opgehaald'. Wat het apostolisch zijn op dit moment is, is een mix van wat er aan behoeften onder apostolische individuen leeft.

Sietske Dorleijn, die ook namens een projectgroep sprak, ging eveneens in op het gemeenschapsidee dat voor de toekomst gebruikt gaat worden. Zij liet zien dat het begrip 'gemeenschap' niet langer verbonden wordt aan een bepaalde 'plek' of een bepaald 'tijdstip'. Ze schetste dit beeld door zichzelf over vijf jaar voor te stellen en hoe ze aan de hand van haar mobiele telefoon en het appje dat daar op zit, als 'zinzoekende consument' gaat kijken wat er in de omgeving te beleven valt als het gaat om zingevende en inspirerende activiteiten. Deze activiteiten worden spontaan opgezet en kunnen plaats vinden in een bibliotheek, een museum of zelfs een restaurant waar mensen bijeen komen voor een inspirerende lezing of gesprek over opvoeding, volwassenwording, of duurzaamheid. Via het appje op haar mobiel kan ze bepalen of ze daar naar toe wil en indien nodig zich daarvoor aanmelden. De gemeenschap van de toekomst is niet langer een vaste groep mensen, of mensen die elkaar al langer kennen, maar bestaat uit een wisselende groep 'zinzoekers' die op wisselende locaties op basis van hun behoefte van het moment naar een zingevingsevenement gaan.

Broeder George Gelauff sprak over de activiteiten die het genootschap in de samenleving wil opzetten en had het over (a.) een opiniërende inbreng van hoge kwaliteit over tal van actuele vraagstukken zoals biodiversiteit, duurzaamheid, polarisatie en dergelijke - wat via internet en tijdschriften zal worden gecommuniceerd - en (b.) over publieksbijeenkomsten die aan deze onderwerpen zullen worden gewijd (lezingen, gesprekken, debatten). Terwijl deze activiteiten bedoeld zijn voor een breed publiek en zeker een seculiere en neutrale signatuur zullen hebben, zijn deze bijeenkomsten en publicaties natuurlijk ook voor de apostolische doelgroep bestemd.

Duiding van deze bijeenkomst

Kijken we naar deze besluiten en acties die ondernomen gaan worden dan valt het volgende op:

[1] Ten eerste zien we dat het genootschap een duaal beleid ontwikkelt dat aansluit op het duale karakter van de wensen van de broeders en zusters. Duidelijk is dat het in stand houden van de traditionele eredienst zoals blijkt uit het interne onderzoek, voornamelijk door de oudere generaties gewaardeerd wordt. Zo lang deze generatie er nog is zal er alles aan gedaan worden om deze bijeenkomsten zo vitaal mogelijk te houden. Vandaar het inzetten op een regionale aanpak en het samenbrengen van vele kleine gemeenschappen. De jongere generaties die steeds minder behoefte hebben aan de eredienst en de liturgie wordt een steeds groter aanbod verschaft van activiteiten die niet langer een traditioneel religieus karakter hebben, maar die aansluiten bij de hedendaagse wensen van de zingevingconsument. Het voordeel van deze activiteiten is dat zij ook laagdrempeliger zijn als het gaat om het aantrekken van niet-apostolischen (waardoor het vrienden- of ledenaantal kan stijgen). Gelet op de beleving van apostolischen op dit moment is de keuze voor dit duale beleid verstandig te noemen.

[2] Deze ontwikkeling laat zien dat de traditionele diensten wat betreft hun levensvatbaarheid feitelijk gedateerd zijn. Op termijn zal dit onvermijdelijk betekenen dat slechts een zeer kleine groep hier nog gebruik van wenst te maken. Het duale proces zal betekenen dat er een onvermijdelijke scheiding zal ontstaan tussen de populaties die naar de afzonderlijke bijeenkomsten zullen gaan. Want het is voorstelbaar dat jongere generaties, indien zij tijdens de regionale diensten merken dat deze voornamelijk door senioren worden bezocht, hier niet langer aan wensen deel te nemen. Tegelijk is de kans groot dat de senioren zich liever blijven verbinden aan de traditionele invulling en dus minder geneigd zijn om lezingen of andere samenkomstvormen te bezoeken. Het concept dat Sietske Dorleijn presenteerde – om via een app op de mobiele telefoon om de paar weken te kijken waar men in de regio naar toe wil en onder welk publiek men zich op een avond wenst te mengen – ligt, zo weten we, ver verwijderd van de belevingswereld van ouderen. Dit betekent dat de samenstelling van het genootschap in de recente toekomst in toenemende mate uit twee verschillende doelgroepen zal gaan bestaan met ieder hun eigen sfeer, belevingsvorm, mentaliteit en karakter.

[3] Omdat de eredienst met haar liturgie feitelijk al gezien wordt als een traditionele variant naast andere vormen – en dus niet langer als kerntaak – heeft dit grote gevolgen voor de betekenis van vele instituties die in het apostolische werk tot nu toe hun functie hadden. ‘De Apostel’, ‘de geestelijk verzorger’, ‘de weekbrief’, ‘het verbond (rondgang)’ en andere liturgische praktijken, zullen op korte termijn al veel van hun inhoud en betekenis verliezen omdat ze niet langer voor het genootschap in zijn geheel van dragende betekenis zijn – want eigenlijk als ‘product’ slechts relevant zijn voor een bepaalde doelgroep. Wat onbesproken werd tijdens de samenkomst in De Doelen is het feit dat deze traditionele instituties van het apostolische werk bepalend zijn geweest voor de gezindheid, signatuur en belevingswereld van de apostolischen. De geëmotioneerdheid van de apostel en het gebaar van zuster Van Strien om op die dag weer het embleem te dragen, kunnen we misschien zien als een (onbewust of doorvoeld) afscheid van een tijd waarin gevoelsoverdracht (en zielsverzorging) voor het apostolische werk gewoon was. Het inzetten op andere vormen van samenkomst en andere vormen van overdracht zal onvermijdelijk leiden tot een andere belevingscultuur – een die meer aansluiting kan vinden met de wereld van de zingeving en educatieve uitwisseling (in de

maatschappij). Een aantal symptomen hebben in de laatste jaren in het genootschap al laten zien dat een dergelijke transitie wenselijk is en dat er bij vele apostolischen een grotere behoefte is ontstaan om hun apostolisch-zijn meer op een ethische en beschouwelijke wijze te duiden en te beleven. Bovenvermelde veranderingen gaan dus over een ingrijpende cultuur- en signatuurverandering. Waar men tot vandaag nog spreekt van het apostolische 'werk', is dit misschien een benaming die op termijn aan herziening onderhevig zal zijn omdat het verwijst naar een gedeelde, collectief gedragen gezindheid. Met de introductie van een deels digitaal vormgegeven zingevingskader dat zich middels verschillende fora en podia zal gaan manifesteren, heeft dit gevolgen voor de intimiteit waarmee men dit 'werk' voorheen in de persoonlijke beleving een plek kon geven.

[4] Bovenstaande gaat ook over de werking van de gemeenschap. Het herdefiniëren van dit begrip heeft in de praktijk grote gevolgen voor de invulling en werking van het gemeenschapsleven. Het feit dat mensen die niet apostolisch zijn aansluiting kunnen gaan vinden in bijeenkomsten die een meer levensbeschouwelijk neutraal en seculier karakter hebben en waarin de overdracht voornamelijk van cognitieve aard zal zijn en die bovendien een vrijblijvend karakter hebben wat betreft de opzet en samenstelling, heeft gevolgen voor de interne samenstelling van het genootschap. De gemeenschap – tot op heden nog gericht op een zekere intimiteit die samenhangt met de afbakening van de eigen identiteit – verkrijgt daarmee een meer publiek karakter. Dit verbreden en 'publieker' worden vertaalt zich naar de morele lading en het effect dat dergelijke bijeenkomsten kunnen veroorzaken. Deze krijgen een noodzakelijk vrijblijvender karakter als het aankomt op het engagement en commitment van de betrokkenen. Voor wat betreft 'het werken in de wereld' dat het genootschap in haar vaandel draagt, zal dit betekenen dat dit in concreto zich steeds meer zal toespitsen op projecten waar men budgetten voor vrijmaakt (goede doelen zoals projecten in de Derde Wereld of over duurzaamheid), omdat het appel op de persoonlijke verantwoordelijkheid van mensen en burgers nog meer dan nu het geval is, beleefd zal worden als een persoonlijke keuze. Dit laatste hangt samen met de wens van veel apostolischen dat men niet langer op een morele wijze wenst te worden aangesproken als het gaat over gedrag en mentaliteit, omdat men daar zelf over wil beschikken. Deze zelfbeschikking ('zelfontplooiing') en autonomie is de afgelopen decennia zoals wij weten uit de onderzoeken en metingen, boven komen drijven in het genootschap waardoor de invulling van het 'apostolische werk' steeds meer een 'individuele afweging' werd. Terwijl men de transitie naar een meer moreel neutrale en cognitieve aanpak (lezingen in plaats van zielsverzorging) beschouwt als een modernisatie van het apostolisch genootschap, kunnen we dit duiden vanuit het individualiseringsproces dat zich in de samenleving heeft voorgedaan. Zingeving, spiritualiteit en religiositeit worden in deze tijd niet langer beschouwd als morele dragers in een sociaal proces, maar als consumptievormen voor een steeds kritischer wordende (belevings-) consument. In lijn met dit proces zijn de keuzen die het genootschap tijdens Pasen 2018 heeft gemaakt, te verklaren.

[5] Wat niet aan bod is gekomen tijdens deze bijeenkomst – en wat men vermoedelijk in het voorbereidingsproces hiernaar toe niet heeft behandeld – is de vraag naar de houdbaarheid van een dergelijke opzet voor de toekomst van het genootschap. Zoals cijfers laten zien over vrijzinnige kerken en levensbeschouwelijke groeperingen, is er sprake van een zeer grote mate van volatiliteit. Dat wil zeggen dat mensen die ergens bij betrokken zijn, door de toenemende flexibiliteit en keuzevrijheid die hen wordt aangereikt, niet meer gemotiveerd worden om zich aan iets verbonden te voelen, maar juist een groter zap-gedrag gaan vertonen (het 'reli-shoppen'). De flexibiliteit en vrijheid die geboden wordt door organisaties veroorzaakt bij de deelnemers daarvan vaak juist een nog vrijblijvender gedrag om de keuzevrijheid wat betreft het aanbod te vergroten. Dit beeld werd

door het voorbeeld van Sietske onderstreept: de gemeenschap is niet een groep van intimi, maar eerder een digitale community van mensen die gebruikmakend van een app in steeds wisselende samenstellingen afspreken. Dit betekent dat bovenstaande op korte termijn misschien een enthousiasme kan veroorzaken om naar de nieuwe (alternatieve) activiteiten te gaan; het kan op den duur ook betekenen dat veel leden andere fora en podia op gaan zoeken om hun zingeving behoeften te kunnen bevredigen. Zoals we weten uit de wereld van de vrijzinnigen kerken, bestaat er een uitwaaiing van leden die zich richten op meditatie, yoga, spirituele technieken, Boeddhisme, of meer intellectuele vormen van verdieping (cursussen aan universiteiten en hogescholen). Het is dus nog maar de vraag of dit beleid in staat zal zijn om de (jongere) leden te blijven binden en te blijven motiveren. Verder is het zo dat een grotere 'vermenging' van de apostolische populatie met mensen die niet apostolisch zijn op den duur ook van invloed kan worden op de signatuur, inhoud en richting. Indien op een gegeven moment meer dan de helft bestaat uit 'instromers' – omdat een deel van de apostolischen is 'uitgestroomd' richting Boeddhisme of spiritualiteit – zal deze groep ook van invloed worden op het beleid en de koers. Al deze ontwikkelingen hebben effect op de inhoudelijke betekenis van wat er geboden wordt en zijn bepalend voor de richting en signatuur (mentaliteiten) die in de komende jaren in het genootschap zullen opkomen. Natuurlijk is het zeer de vraag of de naam van het genootschap dan nog gehandhaafd dient te blijven en of het niet beter is om te denken aan een totaal andere opzet van het geheel. Zoals Sietske schetste, kan het heel snel gaan met veranderingen omdat de behoeften van de afzonderlijke doelgroepen snel meebewegen met de tijd. Haar tijds kader van vijf jaar is zeker realistisch. Het is dan ook zeker de vraag of in de nabije toekomst bijeenkomsten zoals met Pasen in De Doelen nog nodig zullen zijn.

Net als in 1946 is nu ook nog niet duidelijk waar dit toe zal leiden. Het enige verschil met toen is dat er destijds sprake was van een centrerende dynamiek die voortkwam uit de aantrekkingskracht die van apostel L. Slok uitging. Als een magneet wist hij iedereen te binden en verschillen te slechten. De huidige dynamiek is omgekeerd, 'in reverse'. Net als in de samenleving is er sprake van een middelpuntvliedende kracht die bestaat uit de individuele behoeft patronen en individuele bewegingen. Het genootschap stelt zich – bewust hiervan – de taak om te 'verbinden' en dus om platform te zijn voor een zo breed mogelijk palet aan ervaringswijzen, zienswijzen, opvattingen en interpretaties. Sietske Dorleijn kwam bij haar presentatie op deze dag niet toe aan het verduidelijken van het 'kader' waaruit ze haar gemeenschapsopzet begrijpt. Dit door haar gesuggereerde kader is niet alleen heel erg interessant, maar ook van belang om die verbinding te kunnen blijven maken. Want hoe houd je zoveel verschillen bijeen? Echter, zoals onze tijd leert, is er enerzijds de behoefte om te kaderen om tot bestendigheid en substantie te komen, maar anderzijds beleeft het individu daar vaak juist ook een weerzin tegen. Deze spanning is voor het genootschap een enorme uitdaging. Vandaar, zo vermoed ik, het beladen en ook spanningsvolle karakter van deze middag. Pasen 2018.

Nawoord

Onlangs vroeg iemand wat ik zou voorstellen als antwoord op de huidige situatie in het apostolische werk. Zoals uit bovenstaande blijkt zie ik geen mogelijkheden meer om het genootschap in ideologische zin een nieuwe basis of identiteit te geven. De vraag van de identiteit laat zich mijns inziens top-down in de vorm van een geloofsverhaal eigenlijk niet meer benoemen. De identiteit is afhankelijk van het proces dat zich bij haar leden voltrekt.

Kijkt men naar de begrippen die men in teksten hanteert om nog een algehele signatuur vorm te geven, dan dekken deze de lading nauwelijks meer. De persoonlijke invulling is zo divers geworden dat voor een buitenstaander een verbindende samenhang moeilijk te ontdekken valt. Natuurlijk gaat men nog uit van de algemene benaming van 'het in liefde werken aan een menswaardige wereld', maar deze typering kunnen we ook katholiek, humanistisch of joods noemen en herkennen we ook bij het Leger des Heils. Wat is daar dan apostolisch aan als de invulling niet langer naar een specifieke apostolische cultuur verwijst die door iedereen gedeeld kan worden? Men kan zich voor het werken aan dergelijke algemene idealen ook tot de katholieken wenden.

Wat eigenlijk nodig zou zijn is dat apostolischen onderling tot een daadwerkelijk open gesprek komen zodat men kenbaar maakt wat men denkt en voelt, wat men verlangt en waar men behoefte aan heeft. Ook dat waar men onvrede mee heeft (of heeft gehad) zou besproken moeten worden. Maar dit is geen eenvoudige opgave omdat de apostolische cultuur heel gesloten is. Men zoekt vrijwel automatisch een sfeer van overeenstemming. Zonder dat men het van zichzelf bewust is, neigt men er toe bepaalde eigen zienswijzen of ervaringen voor zich te houden om de ander niet te kwetsen – dit alles ten behoeve van de fijne sfeer van ontmoetingen. De middelpuntvliedende kracht die in het genootschap als sociaal proces aanwezig is, is volgens mij een direct gevolg van dit jarenlang toedekken en eigenlijk verwaarlozen van de uniciteit van de leden. Men hield deze cultuur samen in stand. Te lang heeft men dit toedekken aangezien voor de verbindende kracht van mooie menselijke verhoudingen. Heel veel dragen de littekens van emotionele beschadigingen die men in dit werk heeft opgelopen; ervaringen die men alleen met intimi deelde. Nooit heeft men collectief rekenschap gegeven van wat er door de jaren is gebeurd; ervaringen die vaak haaks stonden op de idealen die men telkens aan elkaar kenbaar maakte. Het blijde enthousiasme waarmee men naar de dienst ging maskeerde de pijn die men soms jarenlang bij zich droeg (of nog draagt). Zoals ik weet van vele gesprekken – ook met mensen die jarenlang bij de verzorging betrokken zijn geweest – zijn dit geen incidenten maar is dit van structurele aard. Een open gesprek zou ruimte kunnen bieden aan wat men écht denkt en voelt. In psychosociaal opzicht zou men een dergelijke gesprek als een collectieve 'coming out' kunnen betitelen.

Ook al zou een dergelijk proces heilzaam en nodig zijn, is het mijns inziens de vraag of het hiervoor niet te laat is. Na de zeer vele gemeenschapsgesprekken van de afgelopen jaren die gingen over de ontwikkelingen van ons werk, merkt men recentelijk dat het animo daarvoor in sterke mate is afgenomen (vaak komt daar nog maar een heel klein groepje op af). Misschien hangt dit samen met het feit dat die gesprekken altijd vanuit een vanzelfsprekende sfeerovereenkomst uitgingen waardoor open communicatie niet tot stand kon komen. In ieder geval is het zo dat we thans kunnen vaststellen dat velen hun eigen weg vinden. Groepjes zetten nieuwe activiteiten op en hopen dat daar voldoende mensen op af komen. De diversiteit daarvan is zeer breed wat betreft niveau, thematiek en benadering. Natuurlijk zal men proberen om dit opnieuw onder een bepaalde noemer

te brengen, maar uiteindelijk zal men zien dat de signatuur van dit alles zo breed wordt dat de overstap naar andere zingevingsaanbieders voor de hand ligt. Bovendien doet zich de paradox voor dat een dergelijke poging tot algemene benoeming van wat deze diversiteit is, door leden als bevoogdend kan worden ervaren. Want velen hebben inmiddels het gevoel dat men niet wil dat anderen ('Baarn') gaan omschrijven wat ze denken of willen.

De tragiek van het apostolische werk is dat de identiteit wat betreft het 'wij-gevoel' zich niet langer laat uitdrukken in een bepaalde geloofsvisie of een onderscheidend ideaal. Indien het enige verschil met het Leger des Heils gelegen is in het feit dat men niet geüniformeerd is of soep uitdeelt, maar dat men op andere vlakken vrijwel met hetzelfde bezig is, tast dit de bestaanslegitimiteit aan. Want met wát kan men zich dan nog onderscheiden? Deze tragiek bestaat er tevens uit dat men geneigd is om in de onderlinge apostolische sfeerbeleving deze identiteit vast te leggen – denk hierbij aan het oproepen van emoties en sferen door de apostel met Pasen. Echter, het is juist deze sfeerbeleving die als een warme deken de uniciteit van het individuele gevoel in grote mate heeft veronachtzaamd.

Het open en transparant maken van het apostolische werk en het komen tot een coming out om recht te doen aan de individuele beleving met de apostolische cultuur, kan natuurlijk ook tot gevolg hebben dat dit de beleefde diversificatie vergroot. Een voorbeeld kan dit illustreren. Wat blijft er aan onderlinge verbindingen tussen leden nog over wanneer men open naar elkaar is als het gaat om de waarde-toekenning aan de plaats van de apostel, rondgang of weekbrief? Iemand die er tijdens het gesprek als vanzelfsprekend vanuit ging dat de broeder waar hij vaak naast zit waarde hecht aan de gebruikte rituelen, komt misschien in zijn beleving van een koude kermis thuis als deze bemerkt dat deze bewuste broeder al jaren met tegenzin aan de rondgang gaat en daar eigenlijk niet meer in gelooft. Of wat te denken van een gesprek over de relevantie van de weekbrief, de kwaliteit van wat daar in vermeld staat of de vraag of men nog wel verzorgd wenst te worden? Omdat apostolischen zoals tijdens de cursussen bleek, grote moeite hebben om wat ze zelf van waarde achten aan elkaar kenbaar te maken, zijn dergelijke thema's natuurlijk uitermate precair om met elkaar te bespreken. En dit geldt zeer zeker voor het naar elkaar kenbaar maken van dat men in het verleden door het gedrag van verzorgers, medebroeders en zusters en de apostel beschadigd is geraakt.

Het enige wat men zou kunnen hopen is dat een dergelijke openheid op een dieper liggend menselijke niveau tot een gevoel van verbinding kan leiden. Ik doel daarmee niet op een algemeen sociaal niveau van het elkaar al jaren kennen of op elkaar gesteld zijn, want het genootschap moet geen gezelligheidsvereniging willen zijn. Nee, ik doel op het feit dat het misschien mogelijk is om dwars door een dergelijk pijnlijke en confronterende openheid aan een echtheid te raken waaruit een nieuw wij kan ontstaan.

ⁱ Ten aanzien van het in het genootschap gehanteerde begrip 'religieus' (religiositeit): Het feit dat apostolischen (nog steeds) over het 'religieuze' (religiositeit) spreken wanneer men het niet heeft over religie of een beleving met God, maar dat men menselijke ervaringsmodi (warmte, liefde, een fijn gevoel) deze kwalificatie geeft, is vanuit de religiewetenschappen zeer curieus te noemen. We kunnen dit verklaren vanuit het feit dat apostolischen onder L. Slok afscheid nemen van het (christelijke) Godsidee en er toe overgaan de beleving met hun apostel (de mens uit Bussum) te 'vergoddelijken'. Dit kenmerkt het ontstaan van een goeroe. Na het afscheid nemen van 'de Gezalfde' in de jaren tachtig, wordt dit idee van het vergoddelijken van menselijke ervaringsmodi doorgezet in de richting van de psychosociale belevingsruimte die men onderling met elkaar beleeft. Feitelijk gaat het hierbij om begripsverwarring, omdat het woord 'goddelijk', of 'religieus' alleen

betekenis heeft indien het verwijst naar 'God', dan wel naar 'religie'. Indien dit niet het geval is blijft de benaming 'goddelijk' gevangen in de duiding van de alledaagse spreektaal, zoals in het geval van 'een goddelijk lekker toetje'. Het is kenmerkend voor de psychosociale structuur van de apostolische cultuur dat men een dergelijke begripsverwarring heeft verinnerlijkt om de onderlinge menselijk contacten een bijzondere lading te geven.